

Innihaldsyvirlit

Inngangur	4
1. Samandráttur og niðurstøður	6
2. Lýsing av peningarensli til og úr Føroyum	12
2.1 Gjaldingar millum Føroyar og unheimin	12
2.2 Gjaldingar millum Føroyar og Danmark	16
2.3 Hvussu ávirka inntøkurnar í Danmark og Føroyum av samskiftunum landanna millum?21	
2.3 Samandráttur	26
3. Veitingar úr ríkiskassanum og ávirkan á føroyska búskapinum	29
3.1 Ávirkan av ríkisveitingum á tøka bruttotjódarinntøku og framleiðslu Føroya	29
3.2 Ríkisveitingar/tilknýti til Danmark og føroyskt kreditvirði	33
3.3. Veitingar úr ríkiskassanum og kappingarføri hjá føroysku vinnuni	37
3.4. Samandráttur	40
4. Kapitalisering av blokkinum	42
4.1 Roknateknisk lýsing av kapitaliseraðum virði	42
4.2 Viðurskipti viðvíkjandi blokkinum frá ymsum áskoðanum	46
4.3 Samandráttur	50
5. Kapitalstreymar	52
5.1 Liberalisering av figgjarmarknaðum	52
5.2 Altjóðagerð og heimligi figgjarsektorurin	54
5.3 Kann figgjarskipanin gerast tryggari	55
5.4 Figgjaramboð og trygging av virðum í pengarensli	56
Skjal 1-3. Uppgerð av, hvussu samhandil og flytingar millum Føroyar og Danmark ávirka virksemla í báðum londunum	60

INNGANGUR

31. mai 1995 samtykti Føroya Løgting eitt uppskot um at kanna búskaparliga sambandið millum Føroyar og Danmark. Samtyktin var soljóðandi:

Arbeiðssetningur

“Álagt verður landsstýrinum at seta trýmannanevnd av búskaparkønnum fólki at skipa fyri eini útgreining og lýsing av peningarenslinum millum Føroyar og Danmark og útgreining og lýsing av ávirkanini av blokkveitingini á føroyska búskapin. Úrslitið av kannningini verður lagt fyri løgtingið í seinasta lagi 1. oktober 1996”

Landsstýrið hevur í skrivi til [Landsbanka Føroya](#) tann 3. mars 1996 boðað frá, at búskaparráðið er biðið um at taka sær av hesi kanning. Landsbankin verður í hesum sambandi biðin um at verða við í kanningararbeiðinum. Áheitanin frá landsstýrinum á landsbankan er orðað soleiðis:

“Landsbankin verður biðin um at gera útgreiningar- og lýsingararbeiðið av peningarenslinum millum Føroyar og Danmark og av ávirkanini av blokkveitingini á føroyska búskapin. Tá ið landsbankin er liðugur við tann analytiska og frágreiðandi partin, verður alt málið lagt fyri búskaparráðið, sum síðan skal viðgera og góðkenna endaligu frágreiðingina, sum síðan verður lögð fyri løgtingið í september í ár.”

Arbeiðsbólkur

Limir í arbeiðsbólkum hava verið:
fyri landsbankan

- Kaj Johannesen
 - Jonhard Eliassen
 - Sigurd Poulsen
- fyri búskaparráðið
- Kári Petersen
 - Bjarni Olsen
 - Sigurd Poulsen

Útgreinaður arbeiðssetningur

Formligi arbeiðssetningurin er sum sæst rættiliga breiður. Í áliti hjá figgjarnevndini um setan av nevnd at kanna peningarensli eru tó nevnd fleiri ítøkilig viðurskifti, sum lýsast skulu. Spurningar, sum figgjarnevndin setir fram, hava allir beinleiðis samband við loypandi postar á gjaldsjavnanum og kunnu skrivast saman soleiðis:

Loypandi postar á gjaldsjavna

1. Hvussu ávirkar blokkstuðulin aktivitetin í føroyska búskapinum?
2. Hvussu ávirkar blokkstuðulin inntøkur og útreiðslur hjá tí almenna, hjá privatvinnuni og hjá húsarhaldunum?
3. Hvussu ávirkar blokkstuðulin kappingarførið hjá vinnuni?
4. Hvarjir fyrimumir og vansar standast av eini kapitalisering av blokkinum?

Kapitalpostar á gjaldsjavna

Í kanning av peningarenslinum millum Føroyar og Danmark (umheimin) er neyðugt eisini at viðgera spurningar, ið hava samband við kapitalpostarnar á gjaldsjavnanum. Spurningar, sum í hesum sambandi verða viðgjørdir í hesum álitum eru:

5. Hvørji viðurskipti av týðningi fyri føroyska búskapin gera seg galdandi í samband við inngangandi og útgangandi kapitalflutning?
6. Virka nógaldandi stovnar og reglur stabiliserandi fyri føroyska búskapin?

Svaran av spurningum

Hesir serspurningar eins og meira generellir spurningar um peningarensli millum Føroyar og Danmark verða í hesum álitum tiknir til viðgerðar út frá búskaparástøðiligum sjónarmiði. Roynt verður at seta upp og lýsa samanhangir, sum hava týðning fyri pengarenslið millum Føroyar og umheimin. Víðari verður eisini roynt at gera talfestingar til hesar samanhangir í tann mun hagtøl hava verið til taks til hetta endamál.

Tórshavn á tollaksmessu 1996

Kári Petersen

Bjarni Olsen

Sigurd Poulsen

1. SAMANDRÁTTUR OG NIÐURSTØÐUR

Pengarensli millum Føroyar og Danmark

Í kapitli 2 verður peningarenslið millum Føroyar og útheimin og millum Føroyar og Danmark lýst við serligari uppseting av gjaldsjavna Føroya við útlond fyri árið 1993.

Fyribrigdi, sum gera seg galdandi og hava týðning fyri at umrøða peningarenslið við onnur lond, verða viðgjørd.

Føroyar hava sera stórt samskipti við onnur lond. Í 1993 vísu teir loypandi postarnir á gjaldsjavnanum, sum fevna um vørur, tænastr og inntøkuflytingar, at inntøkurnar svaraðu til 83% av bruttotjódarúrtøkuni og útreiðslurnar til 69%. Inntøkurnar vóru 4 mia kr og útreiðslurnar um 3,3 mia kr. Av hesum gav samskiptið við Danmark inntøkur uppá 2,3 mia kr (58%) og útreiðslur uppá 2,3 mia kr (69%). Ríkisstuðulin uppá 1,1 mia kr er nærum helmingurin av gjaldsjavna inntøkunum úr Danmark.

Meðan Føroyar í 1993 høvdu eitt yvirskot á loypandi postum uppá 720 mió kr móttvegis øllum londum, høvdu Føroyar yvirskot móttvegis Danmark uppá 35 mió kr.

Vørur vórðu innfluttar úr Danmark fyri 954 mió kr, sum eru 2/3 av øllum vøruinnflutninginum. Av hesum vóru 55% framleidd í Danmark og 45% í øðrum londum. Tænastr vóru innfluttar úr Danmark fyri 450 mió kr, sum eisini er 2/3 av øllum innfluttum tænastrum. Flytingar til Danmarkar vóru 900 mió kr, ella slakir ¾ av flytingum til øll lond. Rentur fyri skuld í Danmark vóru ein stórus partur, 700 mió kr.

Lutfallsligi stóri innflutningurin úr Danmark kundi bent á, at danska heilsølulíðið, sum føroyskir innflytarar keypa frá er sera kappingarført móttvegis øðrum londum og/ella at føroyska innflutningslíðið ikki í nóg stóran mun leitar fram alternativar innflutningskeldur.

Vøruútflutningurin til Danmarkar var 560 mió kr ella ¼ av øllum útfluttum vørum. Tænastuútflutningurin til Danmarkar var 200 mió kr ella 2/3 av øllum útfluttum tænastrum. Inntøkuflytingar úr Danmark vóru 1.580 mió kr, sum vóru nærum allar flytingar til Føroya, her uppi í er ríkisstuðulin uppá 1.130 mió kr.

Av tí peningarensli, sum er millum Føroyar og útheimin, er sostatt ein týðandi partur millum Føroyar og Danmark.

Inntøkuávirkanir

Gjaldingar á loypandi postum á gjaldsjavna ávirka virksemini í Føroyum og Danmark. Fyri at lýsa virksemissárinið í Danmark av føroyskum keypi og flytingum til Danmark - og øvugt - er gjørd sonevnd input-output uppgerð. Taltílfar til hesa uppgerð hevur ikki verið gott, men kann uppgerðin tó í høvuðsheitum nýtast til at lýsa ávirkanir á inntøkuávirkanina, sum stendst av samskiptinum landanna millum.

Uppgerðin vísir, at samskiptið hjá Danmark við Føroyar hevur bæði positivar og negativar inntøkuávirkanir í Danmark. Gjaldingarnar fyri danskan útflutning av vørum og tænastrum til Føroya skapa inntøkur í Danmark, meðan ríkisstuðulin til Føroya

minkar um inntøkugerðina í Danmark. Í Føroyum skapar útflutningurin til Danmarkar inntøkur í Føroyum, eins og ríkisstuðulin skapar inntøkur í Føroyum.

Input-output uppgerðir eru gjørdar fyri árin 1980, 88 og 93. Undir einum benda hesar uppgerðir á, at inntøkugerðin í Danmark av føroyskum ávum er lutfallsliga stór í mun til inntøkugerðina í Føroyum av donskum útreiðslum til Føroya, tá ið hall er á gjaldsjavna Føroya og stórar útreiðslur fara fram á gjaldsjavnanum.

Í 1988, tá met-stórt undirskot var á gjaldsjavnanum, var inntøkugerðin í Danmark stavandi frá føroyskum útreiðslum til Danmarkar 3,4 mia kr, meðan inntøkugerðin í Føroyum í samband við samskifti við Danmark var 2,3 mia kr. Umleið 20% av føroysku bruttotjóðarúrtøkuni í 1980 og 1988 stávaðu beinleiðis og óbeinleiðis frá ríkisveitingum.

Í 1993, tá ið stórt yvirskot var á gjaldsjavnanum, var inntøkugerðin í Danmark av samskifti hjá Danmark við Føroyar bert 0,6 mia kr meðan inntøkugerðin í Føroyum av donskum útreiðslum til Føroyar var 2,7 mia kr.

Út við 30% av føroysku bruttotjóðarúrtøkuni í 1993 stávaði frá ríkisveitingunum. Vøksturin av partinum av bruttotjóðarúrtøkuni, sum stavar frá ríkisveitingunum frá 20% í 1980 og 1988 til 30% í 1993 hongur serliga saman við stóra fallinum í føroysku bruttotjóðarúrtøkuni í árunum 1990-93.

Búskaparástøðilig umrøða av ríkisveitingunum til Føroya

Í kapitli 3 er ein búskaparástøðilig umrøða av ávirkanum, sum ríkisstuðulin hevur á føroyska búskapin. Trý fyribrigdi verða umrødd:

- a) hvussu stór multiplikatorávirkan er á tjóðarinntøku og framleiðslu,
- b) hvussu verður kreditvirðið ávirkað og hvussu ávirkar hetta búskapin,
- c) hvussu verður kappingarførið ávirkað og harvið samansetingin av framleiðsluni.

Multiplikator ávirkan

Við einum búskaparmodelli verður víst, hvussu sambandið er millum innlendskan eftirspurning og týðandi støddir í tjóðarroknaskapinum, so sum framleiðslu, inntøku og annað, tá ið javnvág er millum inntøkur og útreiðslur við útlond.

Í tíðarskeiðinum 1962-74 var á leið javnvág á føroyska gjaldsjavnanum við útlond. Tí verður hildið, at ávirkanin frá ríkisstuðlinum í hesum tíðarskeiðnum kann lýsast á sama hátt, sum danski búskaparfrøðingurin Martin Paldam hevur lýst tann grønlenska búskapin.

Í Føroyum vóru íløgurnar í hesum tíðarskeiði eini 29% av BTÚ, meðan tilsvarandi lutfall í øðrum londum var 20-25%. Sannlíkt er, at ríkisstuðulin hevur fingið føroyingar at gera størri íløgur, enn teir annars høvdu gjørt; m.a. tí at tað ikki var neyðugt at krevja skattir til at fígga tann vaksandi almenna sektorin. Í einum samfelag við vakstrarmøguleika skapa øktar íløgur størri framleiðslu. Ein partur av teimum almennu útreiðslunum er til dømis farin til útbúgvingar og hevur soleiðis økt um tann føroyska framleiðsluførleikan. Tað er tí rímuligt at siga, at ein partur av framleiðsluni (BTÚ) stavar frá ríkisstuðlinum.

Ríkisstuðulin var í tíðarskeiðinum um 12% av BTÚ. Visti tú, hvat føroyingar høvdu gjørt, um stuðulin ikki var, so kundi verið sagt nágreint, hvussu stórir multiplikatorurin í samband við ríkisveitingarnar var, men hetta vita vit av góðum grundum ikki. Var tann parturin av BTÚ, sum stavaði frá ríkisstuðlinum, helvtin av stuðlinum, so hevði multiplikatorávirkanin verið 0,5. Hevði BTÚ parturin hinvegin verið líka so stórir sum ríkisstuðulin, var multiplikatorurin 1, og hevði BTÚ parturin verið hálvaaðru ferð stuðulin, so var multiplikatorávirkanin 1,5.

Input-output útrokningarnar fyri árin 1980, 88 og 93 benda á eina multiplikatorávirkan eftir stuttari tíð, sum er umleið 1,5. Minka ríkisveitingarnar við 10% av BTÚ hevur hetta við sær eina lækking av BTÚ uppá 15%. Sum frá líður fær vinnu- og prísbygnaðurin lagað soleiðis, at bruttotjóðarúrtøkan verður størri aftur. Hetta svarar til at langtíðar multiplikatorávirkanin frá ríkisveitingunum er minni enn 1,5.

Kreditvirðis ávirkan

Í tíðarskeiðinum 1975-89 var, tá talt verður saman, stórt hall á føroyska gjaldsjavnanum við útlond. Nettoskuldin til útlond, sum ikki var stór í 1974, vaks heilt upp í 8,5 mia kr við árslok 1989. Altjóða figgjarmarknaðurin varð latin upp hesa tíðina og føroyingar tóku ríkiliga til sín av móguleikunum at læna keypsorku.

Hetta skeiðið vóru íløgurnar eini 33% av BTÚ. Nøkur ár í 80-unum vóru tær millum 40 og 50% av BTÚ. Uppsparingin, sum framvegis var stór í altjóða høpi, minkaði nakað, so Føroyar høvdu hall á gjaldsjavnanum, sum í fleiri ár var eini 8 til 10 % av BTÚ. Íløgurnar vóru í roynd og veru ógvuliga stórar hesa tíðina og skaptu eitt virksema, sum broytti framleiðslubygnaðin. Byggivinnan vaks nógv og aðrar vinnur, eitt nú fiskivinnan á sjógvi og landi, fingi ikki fólk. Arbeidsfólk varð í stóran mun fingið uttaneftir. Hóast hesar stóru ílögur viknaði vøksturinn nógv hesa tíðina. Sostatt vóru tær stóru íløgurnar í stóran mun til fánýtis.

Frá 1975 til 1989 var ríkisstuðulin 15% av BTÚ. Millum 1983 og 1989 var lántøkan serliga stór. Ríkisstuðulin var 750 mió kr í miðal pr ár, meðan nettolántøkan var 950 mió kr í miðal. Hóast lántøkan hesa tíðina varð framd av privatum, so vóru trygdin bert í ávísan mun frá teimum privatu virkjunum. Í nógv størri mun vóru tær frá landsstýrinum og peningastovnunum sum ábyrgdir.

Sum partur av ríkinum og við ríkisstuðlinum hevur landsstýrið lænt kreditvirði frá donsku stjórnini. Við veðhaldum lat landsstýrið part av hesum kreditvirði víðari til peningastovnar og privat virki.

Kreditvirðið hjá føroysku peningastovnunum var harumframt yvirmett. Hetta ov stóra álitid á peningastovnar stavaði ma. frá, at teir vóru undir eftirliti av danska figgjareftirlitinum.

Ávirkan á kappingarførið

Grundgivið verður fyri, at stórar veitingar uttanífrá ávirka framleiðslusamansetingina, sum eisini verður nevnt um byggivinnuna og fiskivinnuna omanfyri. Serstakliga tá ið framleiðslukapasiteturin verður gagnnýttur fult, verða trupulleikar við búskaparligu javnvágini. Nýtt virksema verður skapt av stuðlinum, og annað virksema má leggjast niður fyri at halda javnvágina. Henda tillaging hendir oftast gjøgnum hækking í

kostnaðarleguni, og vinnur, har prísurin á framleiðsluni er mest týðandi kapitalparametur, koma í vanda fyrri at detta niðurfyrri.

Hinumegin telur tað eisini við, hvussu samfelagið velur at brúka stuðulin uttanífrá. Íløgur í infraskipanina binda landið saman og lætta um flutning og samskipti hjá fólki og virkjum, meðan eitt gott skúlaverk styrkir um møguleikarnar at gerast minni heftur av vøruprísnum, tí at virkini verða fær fyrri at veita tænastrur og at framleiða tilíkt, har dygd og álit vera meira eftirspurd enn lágur prísur.

Kapitalisering av ríkisstuðlinum

Í kapitli 4 verða roknireglur fyrri kapitalisering av ríkisstuðlinum gjøgnumgingnar. Fortreytir og viðurskipti av týðningi fyrri kapitalisering verða umrødd. Nøkur roknistykki verða eisini gjørd, har tøl verða sett á.

Útrokning av kapitalvirði

Ríkisstuðulin verður, sum er, útgoldin landsstýrinum sohvørt. Ein kapitalisering av stuðlinum svarar til, at danska stjórnin tók eitt lán og rindaði Føroya landsstýri lásupphæddina, og í staðin fyrri at rinda stuðulin so hvørt til landsstýrið, skuldi danska stjórnin rinda árligu upphæddina sum rentur og avdráttir til lánveitararnar.

Semjast landsstýrið og danska stjórnin um, at føroyingar skulu hava stuðulin í allar ævir, svarar tað til, at danska stjórnin bert skal gjalda rentur fyrri lánið og ikki avdráttir. Tá verður talan um eina stóra upphædd. Annars noyðast partarnir at semjast um eitt áramál, sum svarar til, at stjórnin eisini skal rinda avdráttir fyrri lánið, og upphæddin til landsstýrið verður tá minni.

Rentustigið hevur eisini stóran týðning fyrri eina kapitalisering. Tað er realrentan, sum er navnarentan reinsað fyrri inflatiónum, sum verður brúkt í tilíktum roknistykki. Høg renta gevur eitt lágt kapitalvirði, og lág renta gevur høg kapitalvirði.

Heildarveitingin frá dansku stjórnini var 860 mió kr í 1996. Rentan fyrri long ríkislán (28 ár) er stívlaga 8% og inflatiónum er um 2%. Við hesum fortreytum hevði ein óendalig gjaldsrøð givið eitt kapitalvirði uppá 14,1 mia kr. Vóru partarnar samdir um at umleggja stuðulin eftir einari 8 ára gjaldsrøð, skuldi rentan verið 7% og kapitalvirðið hevði tá verið 5,6 mia kr. Ein 5 ára gjaldsrøð hevði givið eina rentu uppá 6% og virði uppá 3,8 mia kr.

Onnur týðandi viðurskipti

Omanfyrri er víst á, at tann stóra lánstøkan í 80-unum bygd í øllum førum lutvíst á kreditvirði, sum stavaði frá ríkisstuðlinum og ríkisfelagsskapinum. Í tann mun at sjónarmiðið er rætt, so hava føroyingar og lánveitarar roknað við einum kapitalvirði av blokkinum. Danska stjórnin hevur við at veita landsstýrinum lán átikið sær ta skyldu, sum lánveitararnir væntaðu av teimum, og skuldin forðar dønnum fyríbils at lækka ríkisstuðulin. Úr hesum sjónarmiði kan sigast, at stuðulin longu er kapitaliseraður.

Hevði heildarveitingin verið umløgð við kapitalisering eftir 8 árum, hevði gjaldsjavnin versnað við umleið 500 mió kr. Inntøkurnar høvdu minkað við um 900 mió kr, tí loypandi stuðulin datt burtur, meðan útreiðslurnar høvdu minkað um 400 mió kr, tí rentuútreiðslurnar minkaðu og tí skuldin minkaði við 5,6 mia kr. Varð kapitaliseringin framd eftir gjaldsrøð við sera longum áramáli, hevði gjaldsjavnin ikki verið broyttur so nógv, tí tann ognin, sum var eftir, tá skuldin var goldin, hevði givið so mikið av sær.

Fylgjurnar hjá landskassanum høvdu verið tilsvarandi. Við nevndu kapitalisering yvir 8 ár, hevði landskassin fingið minkað um yvirskotið ella vaksið um undirskotið við umleið 500 mió kr.

Ein spurningur, sum longu hevur stungið seg upp, er, um Føroyar eiga oljuríkidømi. Í avtalam, sum longu eru gjørdar, er fyrivarni tikið fyri, at inntøkur haðani skulu brúkast til at minka skuld og stuðul.

Fyrimunir og vansar við umlegging av heildarveitingum eru kanska meira av politiskum slag, enn av figgjarligum og búskaparligum slag. Føroyskir og danskir myndugleikar skulu hvør sær gera upp, hvat teir vilja, og hvat kann náast, áðrenn ein umlegging kann fremjast. Teir spurningar, sum har stinga seg upp, verða í hvussu er líka so nógv politiskir sum búskaparligir.

Kapitalstreymar

Í kapitli 5 verður umrøtt, hvussu kreditvirði og tapsváði, ið eru lutfalsliga nýggj fyrbrigdi í føroyskum tjaki um búskap, hanga saman við liberaliseringunum av figgjarmarknaðum, sum eru farnar fram í eini 25 ár, og gongdini í samhandli millum lond í eini 200 ár.

Tey seinastu 25 árinu eru valutareglurnar hjá Danmark, og sostatt eisini Føroyum, gjørdar alsamt minni forðandi fyri at gera figgjariløgur í útlondum og til at útvega figging har. Tey seinastu árinu eru føroyskar skattalógir broyttar soleiðis, at innlán í føroyskan peningastovn, sum frammanundan høvdu stóran skattligan fyrimun, eru meira javnsett við aðrar figgjariløgur. Við hesum broytingum eru formligar forðingar fyri pengastreymar millum Føroyar og útlond minkaðar munandi.

Miðsavnan av tapsváða

Føroyingar vóru nakað seinir at lata upp fyri figgjariløgum í útlondum, meðan teir vóru skjótari at lata upp fyri lántøku uttanlands. Sum áður nevnt, varð nógv lænt í útlondum. Hetta hevði m.a. við sær, at peningur hópaðist í peningastovnunum. Peningastovnunum varð latið upp í hendur at røkja tað samfelagsliga gjaldførið. Tá brúk var fyri afturhaldi í ilögum í 80-unum, var figging eingin fløskuhálsur, tí gjaldførið var so ríkiligt. Av tí at peningastovnarnir og landsstýrið áttu tær ringastu trygdirnar fyri lánnum og ábyrgdum, var tapsváðin miðsavnaður hjá hesum báðum sera umráðandi samfelagsstovnum.

At føroyski figgjarheimurin varð latin so ójavnt upp fyri samstarvi við altjóða figgjarmarknaðin eigur tí lut í, at samfelagið kollsilgdi í 1992 og 1993.

Broytt iløgumynstur

Aftaná kollsiglingina er peningur plaseraður øðrvísi enn frammanundan. Landsbankin, sum umsitur gjaldførið hjá landinum, hevur sett pengar uttanlands av gjaldførisgrundum. Tryggingar, fyrítøkur og húsarhald hava flutt pengar av landinum, helst fyri at økja trygdina við spjalding. Hetta er eisini í ávísan mun gjørt, hóast ein iløga í Føroyum gevur skatta fyrimun.

Hetta mynstur má væntast at halda fram, um hildið verður fast um tær gjørdur liberaliseringarnar. At føroyingar fara at hava figgjarogn í útlondum ger, at figging skal útvegast í útlondum til part av tí búskaparliga virkseminum.

Kreditvirðið hjá lántakarum fær av hesum ein vaksandi týdning. Kreditvirðið hjá tí almenna og hjá privatu fyrítøkunum má styrkjast bæði mótvegis føroyingum og útlendingum. Fyriskipanir mugu verða gjørdar, so tapsvandin verður spjaddur og ikki miðsavnaður hjá t.d. landsstýri og peningastovnum.

Eginognin hjá fyrítøkum má tí styrkjast, skal samfelagið fáa gagn av sínum menningarmøguleikum. Alternativt er vantandi menning ella miðsavnaður tapsváði. Hesum seinna hava vit, sum nevnt, ringar royndir av. Brúk verður tí helst fyri onkrum slag av partabrævamarknaði, har fyrítøkur kunnu útvega kapital við at skapa sær trúvirði. Spjaðingin í váða sæst tá aftur á tann hátt, at fyrítøkurnar verða meira sjálvstøðugar og lívførar.

Figgjaramboð

Ein av fylgjunum av, at figgjarmarknaðir alt meir eru vorðnir samanhangi altjóða marknaðir, er, at tað er vorðið lættari at meta um og samanbera váða í ymsum londum. Hetta og menningin av teldutøkni hevur gjørt tað møguligt at gera figgjaramboð, sum kunnu brúkast til at minka um váða av samhandli, m.a. fyri broytingum í gjaldoyrakursum.

Ein av grundunum til, at okkara samhandil gongur so nógv gjøgnum Danmark og í donskum krónum, er helst at roynt verður at sleppa undan gjaldoyrakursbroytingum. Vórðu figgjaramboð brúkt til tess at tryggja móti kursbroytingum, hevði helst eisini verið lættari at broytt handilsmynstur til onnur lond.

2. LÝSING AV PENINGARENSLI TIL OG ÚR FØROYUM

Gjaldingar

2.1 Gjaldingar millum Føroyar og umheimin

Gjaldingar úr Føroyum til útlond og úr útlondum til Føroya verða framdar á ymsan hátt. Goldið kann verða kontant, við FR-korti, VISA-korti, kekki og øðrum.

Flytingarnar eru antin beinleiðis millum gjaldara og móttakara ella um peninga- og girostovnar. Føroyskir peninga- og girostovnar antin avgreiða ella luttaka beinleiðis í flestu gjaldingum, sum eru millum føroyingar og útlendingar.

Mett verður, at flytingarnar ella transaksjónirnar úr Føroyum liggja um 150 til 200 túsund í tali um árið. Flytingarnar til Føroya eru helst heldur færri.

Gjaldsjavnin

Peningarensli av landinum kann vera gjald fyri innfluttar vørur og tænastr, afturgjalding av uttanlandsláni, lönir hjá útlendingum í arbeiði í Føroyum, sum eru fluttar av landinum o.s.fr.

Flytingar til Føroya kunnu vera gjöld fyri útfluttar vørur og tænastr, heimtøka av uttanlandsláni, lönir hjá føroyingum í arbeiði uttanlands, sum eru fluttar heim o.s.fr.

Hetta peningasamskipti millum føroyingar og útlendingar sæst aftur á føroyska gjaldsjavnanum. Gjaldsjavnin er ein uppgerð av virðinum av øllum búskaparligum samskipti, sum hevur verið millum ein búskap og umheimin eitt ávíst tíðarskeið.

Gjaldsjavnin er ikki bert ein samanteljing av gjaldingum til og úr Føroyum. Í gjaldsjavnauppgerðini verður búskaparliga samskiptið flokkað eftir endamáli.

Fyrst og fremst verður skilt ímillum loypandi postar og kapitalpostar.

Loypandi postar eru hesir

- **Vørujavni**
Útflutningur og innflutningur av vørum
- **Tænastujavni**
Útflutningur og innflutningur av tænastrum
- **Flytingarjavni**
Rentuútreiðslur og rentuinntøkur
Tryggingargjöld og -endurgjöld
Dividenda
Lönir hjá føroyingum, sum arbeiða uttanlands
Lönir til útlendingar, sum arbeiða í Føroyum
Gávur
Partur av yvirskoti frá danska tjóðbankanum
Blokstuðul og aðrar veitingar frá ríkiskassanum

Kapitalpostar eru hesir

- **Seðlaumfarið** (= krøv mótvegis danska tjóðbankanum)

- **Íløgur hjá føroyingum í útlondum**
Binding og loysing av peningi á konti í útlendskum peningastovnum
Keyp og søla av útlendskum lánsbrøvum
Keyp og søla av útlendskum partabrøvum
Kredittir
- **Íløgur hjá útlendingum í Føroyum**
Binding og loysing av peningi á konti í føroyskum peningastovnum
Keyp og søla av føroyskum lánsbrøvum
Keyp og søla av føroyskum partabrøvum
Kredittir
- **Upptøka og afturgjalding av kredittum og lánum hjá føroyingum uttanlands**
- **Lán til útlendingar úr Føroyum og afturgjalding av hesum lánum**

Yvirlitið yvir fyrribrigdi á loypandi postum og kapitalpostum omanfyri er ikki fullfíggað, men fevnir tó um teir týðningarmestu postarnar, sum verða viðgjørdir í hesum álitni.

Tá tosað verður um hall á gjaldsjavnanum verður meint við undirskot á loypandi postum. Hava Føroyar eitt ár havt hall á loypandi postum á gjaldsjavnanum, so er nettoskuld Føroya vaksin við sama tali ella nettoognin minkað samsvarandi.

Kapitalpostar vísa, hvussu hallið á gjaldsjavnanum verður fíggað ella avlopið investerað, og annars ávirkanir, sum hava staðist av virðisbroytingum á gjaldoyrum, lánsbrøvum, skuldarbrøvum v.m.

Pengarensi og gjaldsjavnin

Ein lýsing av peningarenslinum millum Føroyar og umheimin herundir Danmark, kann verða roynd við føroyska gjaldsjavnanum í 1993 sum grundarlagi.

Talva 1 vísir eina seruppstilling av gjaldsjavnanum fyri Føroyar fyri árið 1993. Í talvuni verður roynt at lýsa og meta um bruttostreymar til og úr Føroyum. Viðmerkjast skal, at hetta ár stóðust óvanliga stórir bruttostreymar av almennari lántøku til bankabjarging og setan av avlopsgjaldføri hjá Føroya Banka frá bankabjargingini uttanfyri Føroyar. Tølini geva kortini greiða ábending um stórar flytingar millum Føroyar og útlond.

Skrásetingar á gjaldsjavna

Tá ið inntøka ella útreiðsla fer fram á loypandi postum, fer altíð mótpostering fram á kapitalpostum. Verður t.d. vøra keypt í Danmark fyri 1.000 kr og goldin kontant, verða hesar posteringar gjørdar:

Á vørujavna verða 1.000 kr útreiðsluførdar og seðlaumfarið á kapitalpostum verður minkað við 1.000 kr. Í talvu 1 er seðlaumfarið bólkað undir "Kapitalpostar - annað". Seðlaumfarið eru føroysk krøv mótvegis danska tjóðbankanum og hesi krøv minka, tá ið útgangandi kontantgjalding fer fram.

Innflutningur fíggaður við útvegara-kreditti

Hugsast kann, at innflytari ikki rindar kontant, tá hann keypir, men fær kreditt frá donskum útflytara. Fyri gjaldsjavnan merkir hetta í fyrsta umfari, at uphæddin verður ferd sum útreiðsla á loypandi postum og sum inntøka á kapitalpostum, tí kredittur verður tikin. Tá kreditturin verður afturgoldin, verða tvær støddir á kapitaljavnanum

ávirkaðar: Seðlaumfarið minkar 1.000 kr (inntøkuføring) og skuldin minkar 1.000 kr (útreiðsluføring).

Vanliga verður ikki goldið kontant millum lond, men gjaldingarnar verða framdar um peningastovnar. Hetta kann lýsast við hesum dømi:

Vøra verður latin innflytara

Vit hugsa okkum ein handil, sum flytur inn vøru fyri 1.000 kr. Vøran verður figgjað við seljarakreditti og seinni goldin seljara, sum hevur konto í donskum banka, gjøgnum føroyskan peningastovn.

TALVA ERROR! UNKNOWN SWITCH ARGUMENT.. GJALDSJAVNI FYRI FØROYAR OG UMHEIM Í 1993⁹⁾

<i>Mið kr</i>	Útreiðslur	Inntøkur
Loypandi postar		
Vørujavni ^(sí talvu 3 og 4)	1.420	2.160
Tænastujavni ^(sí talvu 5)	690	295
Flytingarjavni ^(sí talvu 6-8)	1.225	1.600
Loypandi postar í alt	3.335	4.055
Kapitalpostar		
Beinleiðis íløgur		
- hjá føroyingum uttanfyri Føroyar	90	
- hjá útlendingum í Føroyum		
Gjaldingar v.v. figgjarskuld og -øgn		
Almennur sektorur ^(sí viðm. 2)	1.308	3.502
Peningastovnar ^(sí viðm. 3)	1.850	
Annað ^(sí viðm. 4)	1.645	671
Kapitalpostar í alt	4.893	4.173

Viðmerkingar:

1. Uppgerðin umfatar ikki virðisbroytingar í samband við valutakursbroytingar, niðurskriving og avskrivning av lánunum o.t.
2. Útreiðslur á kapitalpostum hjá almenna sektorinum snúgva seg í 1993 í høvuðsheitum um lánsavdráttir, meðan inntøkur eru lántøka frá rikiskassanum. Partur av nýggju lánunum fór til at gjalda avdráttir við, meðan stórir partur av restini umvegis Figgingargrunnin frá 1992 bleiv sett í Føroya Banka.
3. Útreiðslur á kapitalpostum hjá peningastovnum eru í høvuðsheitum farnar til niðurgjalding av skuld (uml. 800 mið kr) og til plaseringar í donsk lánsbrøv. Hesir streymar eru her roknaðir sum ogn við árslok, frádrigið ogn við ársbyrjan, og skuld við árslok, frádrigið skuld við ársbyrjan. Bruttostreymarnir viðvíkjandi ogn og skuld kunna tí sigast at hava verið størri enn vist í talvu 1, tí umleggingar/broytingar av ogn og skuld jú eisini fara fram í sjálvum tíðarskeiðnum frá 1.1.93 til 31.12.93.
4. Hesi tøl eru mett eftir kapitaljavnauppperð hjá Hagstovu Føroya. Tølini byggja á broytingar frá ársbyrjan til árslok í ogn og skuld uttanfyri Føroyar hjá øllum øðrum sektorum enn peningastovnum og almenna sektorinum. Samanlegging av sektorum og uppperðarháttur út frá statustølum primo og ultimo árið merkja, at vistu streymarnir eru undirmettir. Seðlaumfarið, sum eru føroysk krøv mótvegis Danmarks Nationalbank, eru við í hesum posti.

Samskifti og skuldar- og ognarviðuskifti, sum verða stovnað og lögð niður, kunna hugsast at vera hesi:

1) 1.000 kr verða útreiðsluførdar á vørujavnanum, samstundis sum innflytari inntøkuførir 1.000 kr á kapitalpostum, tí hann hevur sett seg í skuld (fingið kreditt frá seljara).

Kredittur verður afturgoldin

2) Innflytari rindar kreditt aftur við at flyta seljaranum, sum hevur konto í danskum peningastovni, pengar av innlánskonto sínari í føroyskum peningastovni. Fyri innflytara merkir hetta broyting í ognar- og skuldarviðurskiftum í tveimum førum. Fyri tað fyrsta eigur hann minni til góðar hjá føroyska peningastovninum og síðani er skuldin til danska seljaran goldin aftur. Á kapitalpostum merkir hetta, at stuttfreistað uttanlandsskuld hjá føroyska innflytaranum er afturgoldin.

Avleidd viðskifti fyri peningastovn

3) Tað, at innflytari hevur flutt gjøgnum føroyskan peningastovn, merkir, at peningastovnurin sjálvur má dagføra kapitalpostarnar, tí broyting er hend í skuldar- og ognarstöðuni millum hann og danska peningastovnin.

Gjaldingarnar hjá føroyska peningastovninum kunnu fara fram á ymsan hátt. Hevur føroyski bankin kassakreditkonto (lines) hjá danska peningastovninum, sum innflytari flytir pening til, verður kontoin hjá føroyska peningastovninum har skuldskrivað, tí kontoin hjá danska seljaranum er góðskrivað.

Fyri kapitaljavnan merkir hetta, at skuld hjá føroyska peningastovninum er økt við eini upphædd, sum svarar til tað, sum skuldin hjá innflytaranum er minkað. Men nettoskuldin hjá føroyska búskapinum er ikki broytt av hesi afturgjalding. Við øðrum orðum er tað hent, at skuldin hjá innflytara til seljara er burtur, men føroyski peningastovnurin hevur sett seg í skuld til danska peningastovnin.

Clearing millum peningastovnar

Mark er tó fyri, hvussu stóra skuld føroyski peningastovnurin við slíkum gjaldingum kann seta seg í. Hesi viðurskifti verða fyri tað mesta javnað við clearingsskipanum millum peningastovnarnar. Hetta kann antin fara fram í miðsavnaðari clearingsskipan í danska tjóðbankanum ella um sínámillum clearingsskipan.

Er kontoin hjá føroyska peningastovninum í danska peningastovninum farin upp um hámarkið, má hann gjalda niður skuld. Hetta kann td. gerast við, at føroyski peningastovnurin selur dansk lánsbrøv og nýtir gjaldførið, sum hann fær av søluni, til at fáa konto sína í danska peningastovninum í rættlag aftur.

Í hesum førinum minkar føroyski peningastovnurin um uttanlandsogn sína av lánsbrøvum og samstundis um uttanlandsskuld sína til danska peningastovnin, men hesar gjaldingar broyta ikki nettoskuld Føroya.

Vøru- og tænastu-handil ávirka ogn og skuld uttanlands

Omanfyri er roynt at vísa, hvussu útreiðslur á loypandi postum kunna elva til pengarensi á kapitalpostum. Gjaldingar verða í stóran mun framdar um peningastovnar. Hetta ber í sær, at ognar- og skuldarviðurskifti ikki bert taka seg upp millum innflytara og útlendskan seljara, men eisini millum teir fíggarstovnar, sum fremja gjaldingarnar. Líknandi viðurskifti gera seg eisini galdandi í samband við útflutning.

Aftrat hesum fara so eisini fram røslur á kapitalpostum, sum ikki so beinleiðis hava samband við loypandi postar. Tað eru broytingar í samansetingini í ogn og skuld, sum

millum annað hava til endamáls at minka um valuta- og renturisiko. Hesi viðurskifti verða viðgjörd nærri í kapitli 5.

Lagt eigur at verða til merkis, at gjaldingar snúgva seg ikki bert um handil við vörum og tænastrum, rentur og annað á loypandi postum, men eisini um gjaldingar á kapitalpostum, sum fevna um meira enn viðskifti, sum hava beinleiðis samband við loypandi postarnar á gjaldsjavnanum. Í talvu 1 sæst hetta av, at debet- og kreditumfar á loypandi postum fält er um 7,4 mia kr, samstundis sum debet- og kreditumfarið á kapitalpostum er útivið 9 mia kr.

2.2 Gjaldingar millum Føroyar og Danmark

Í talvu 2 verður í høvuðstølum roynt at lýsa teir gjaldstreymar á loypandi postum, sum fara fram millum Føroyar og Danmark. Ógvuliga stórir partur av øllum viðskiftum hjá Føroyum við umheimin fer fram um Danmark. Talva 2 vísir, at føroyski búskapurin í 1993 hevði lutfallsliga stórt yvirskot á gjaldsjavnanum sum heild og lutfallsiga lítið yvirskot móttvegis Danmark.

TALVA ERROR! UNKNOWN SWITCH ARGUMENT.. PENGARENSL MILLUM FØROYAR OG DANMARK - LOYPANDI POSTAR Á GJALDSJAVNA FYRI 1993

<i>mió kr</i>	Útlond í alt	Danmark
Útreiðslur	3.335	2.305
Inntøkur	4.055	2.340
Yvirskot á loypandi postum á gjaldsjavna	720	35

Hugtakið yvirskot á gjaldsjavnanum skal brúkast við varsemi. Her er ikki talan um yvirskot í privat- ella virkisbúskaparligum týdningi. Yvirskot á gjaldsjavna merkir, at inngangandi streymar hava verið størri enn útgangandi, meðan yvirskot í privatbúskaparligum høpi er vinningur, avlop ella profíttur.

Í talvunum 3 til 9 verður greitt nærri frá teimum røslum, sum fara fram millum Føroyar og Danmark. Talvurnar eru greinaðar út úr teimum tølum, sum eru í talvu 1 og 2.

TALVA ERROR! UNKNOWN SWITCH ARGUMENT.. SUNDURGREINING AV ÚTREIÐSLUM Á VØRUJAVNA Í TALVU 1

Vøruinnflutningur í alt	1.422
Her av vørukeyp í Danmark	954
Herav vøra við Danmark sum upprunalandi	524
Vøra framleidd uttanfyri ríki, men keypt í Danmark	430

Error! Unknown switch argument. vísir, at umleið 2/3 av føroyska vøruinnflutninginum fyri 1993 kom úr Danmark. Stív helvtin av innflutninginum haðani var eisini framleiddur í Danmark.

Spurt kann verða, hví føroyski búskapurin hevur knýtt seg so fast til danska búskapin, tá um innflutning ræður. Óivað hevur søguligt og mentunarligt tilknýti landanna millum nakað at siga. Hinvegin talar landafrøðiliga støðan ikki fyri so stórum samskipti.

Danskar fyrítøkur eru effektivar

At 2/3 av føroyska innflutninginum koma um Danmark, merkir, at danskar fyrítøkur hava inntøkur av samhandlinum við Føroyar. Danskar fyrítøkur, serliga í heilsølulíðnum, bera orð fyri at vera effektivar og duga væl at veita tænastr. Tað kann vera ein týðandi grund til, at føroyingar keypa frá teimum. Hinvegin kann tað hugsast, at innflutningurin kundi fingist bíligari, leitaðu vit meir eftir vørum og tænastrum í øðrum londum.

Viðmerkjast skal, at ein partur av vørum og tænastrum, sum nýttar verða í Føroyum, kemur ikki við í innflutningshagtølini. Tað er serliga, tá danska sjóverjan keypir tilfar í Danmark til virkseml á føroyskum øki.

Í gjaldsjavnauppperð fyri 1993 hevur hagstovan í sambandi við hendan post á flytingarjavnanum, roknað ríkinum eina útreiðslu uppá 125 mió kr. Útreiðslur til ríkissjúkrahúsið, 32 mió kr, og fyri føroyingar á stovnum undir andveikraverndini í Danmark, 19 mió kr, verða roknaðar sum keyp av tænastrum og hoyra tí undir tænastrjavnan. Meiri verður greitt frá hesum viðurskiptum undir talvunum 5, 6 og 7.

TALVA ERROR! UNKNOWN SWITCH ARGUMENT.. SUNDURGREINING AV INNTØKUM Á VØRUJAVNA Í TALVU 1

Vøruútflutningur í alt	2.160
Vøruútflutningur til Danmark	560
Herav vøra har Føroyar eru upprunaland	560
Herav útflutt til Danmark, tó ikki framleitt í Føroyum	0

Tá talan er um útflutning av vørum úr Føroyum, vísir seg eitt ikki so tætt tilknýti til Danmarkar sum í innflutninginum. Eins og talva 4 vísir, fer bert 1/4 av vøruútflutninginum til Danmarkar. Hartil kemur, at ein partur av tí útflutningi, sum er skrásettur at vera farin til Danmarkar, verður seldur víðari til onnur lond. Hetta er eitt nú galdandi fyri sølu til goymslu hjá Faroe Seafood í Hirtshals.

TALVA ERROR! UNKNOWN SWITCH ARGUMENT.. SUNDURGREINING AV
TÆNASTUJAVNA Í TALVU 1

<i>mió kr</i>	Útreiðslur Innflutningur		Inntøkur Útflutningur	
	Øll lond	Danmark	Øll lond	Danmark
Trygging	91	0	25	0
Ferðing og flutningstænasta	250	150	200	150
Aðrar tænar	350	300	70	50
Tænar í alt	690	450	295	200

Tølini í tænarjavnanum í talvu 5 eru leysligar metingar, sum eru gjørdar í samband við hetta álit.

Trygging

Posturin trygging fevnir um endurtryggingargjöld hjá føroyskum tryggingarfeløgum og útgoldnar tryggingarupphæddir til føroysk tryggingarfeløg frá útlenskum endurtryggingarfeløgum. Inntøkusiðan viðv. tryggingarpostinum er ógvuliga svingandi, alt eftir í hvønn mun skip og annar endurtryggaður kapitalur er fyri skaða.

Ferðing

Útreiðslur føroyinga til ferðing, sum er partur av postinum "Ferðing og flutningstænasta", verða fyri 1993 mettar at vera 150 mió kr til øll lond, og av teimum verða 2/3 mettir at fara til Danmarkar. Hinumegin verður mett, at útlendingar hava brúkt umleið 100 mió kr í sambandi við ferðing til Føroya. Av teimum hava danir brúkt 50 mió kr. Av hesum 50 mió kr vóru umleið 20 mió kr inntøkur frá ferðandi, sum komu til Føroya at vitja skyldfólk.

Aðrar tænar

Posturin "Aðrar tænar" fevnir um umvælingar av føroyskum skipum uttanlands, umvælingar av útlenskum skipum í Føroyum, gjald frá føroyskum reiðaravirkjum fyri fiskirættindi, kunningar- og aðrar tænar. Undir hesum posti eru eisini gjöld fyri heilsu- og almanna-tænar, sum landskassin rindar donskum almennum stovnum. Størstu upphæddirnar her eru útreiðslur til ríkissjúkrahúsið (32 mió kr) og til evnaveik á stovni í Danmark (19 mió kr).

TALVA ERROR! UNKNOWN SWITCH ARGUMENT.. SUNDURGREINING AV ÚTREIÐSLUM
Á FLYTINGARJAVNA Í TALVU 1

<i>mió kr</i>	Útreiðslur		Inntøkur	
	Øll lond	Danmark	Øll lond	Danmark
Lønir, vinningar vm.	100	75	145	125
Rentur	1.000	700	285	285
Danmarks Nationalbank	0	0	43	43
Danski staturin ^(sí talvu 8)	125	125	1.127	1.127
Flytingar í alt	1.225	900	1.600	1.580

Talva 6 vísir bruttostreyingar millum Føroyar og umheimin, sum hava samband við flytingarjavnan. Sera stórir partur av øllum streymunum hevur samband við Danmark, serliga inntøkumegin.

Lønir

Útreiðslur undir "Lønir, vinningar vm." eru mettar at verða 100 mió kr. Av teimum fara 75 mió kr til Danmarkar. Bólkarnir undir hesum posti eru:

- Útreiðslur til menningarhjálp, gávur (mett til 25 mió kr)
- Ferðaískoyti til føroysk lesandi, stuðul til MFS, Hotel Tórshavn v.m. (mett til 15 mió kr)
- Lønir til útlendingar og aðrar veitingar (mett til 60 mió kr)

Inntøkur undir "Lønir, vinningar vm." eru eftir tølum frá Toll- og Skattstovu Føroya mettar til 145 mió kr. Av teimum vóru lønir goldnar um DIS og FAS-skipanirnar til føroyingar umborð á útlenskum skipum 98 mió kr.

Rentur

Rentuútreiðslur eru roknaðar út frá eini miðalrentu uppá 8,8% pa. av bruttoutanlandsskuldini við árslok 1993, sum var 11,4 mia kr. Rentuinntøknar eru mettar út frá bruttoogn, sum var umleið 4,7 mia kr við árslok 1993 við miðalrentu uppá 6%. Tann parturin av rentuútreiðslunum, sum hevur samband við Danmark, er roknaður út frá tølum í talvu 7 sum lutfallið millum alla skuldina og skuld til Danmarkar. Sama útrokning er gjord fyri rentuinntøkur.

Talva Error! Unknown switch argument.. **Ogn og skuld uttanlands**

<i>ult. 93 mió kr</i>	Øll lond	Danmark
Ogn	4.748	4.568
Skuld	11.403	6.826
Nettoskuld	6.655	2.258

Tjóðbankin

Posturin "Danmarks Nationalbank" í talvu 6 snýr seg um tann partin av avlopinum hjá danska tjóðbankanum, sum verður goldin rikiskassanum, og sum landskassin fær part av. Landskassans partur verður roknaður eftir lutfallinum millum seðlaumfarið í Føroyum og seðlaumfarið í øllum ríkinum við árslok.

Ríkiskassin

Gjaldsjavnaposturin "Danski staturin" í talvu 6 er greinaður í talvu 8. Keldurnar eru roknskapir hjá ríkisstovnum fyri 1993.

Teigurin "Gjöld frá øðrum londum til ríkiskassan" undir postinum "Farvandsvæsenet" er fígging úr USA í sambandi við loranstøðina á Eiði. Viðurskifti av sama slag gera seg galdandi fyri "Flyvestation Thorshavn". Her veitir/veitti NATO ríkiskassanum 13 mió kr til at reka radarstøðina á Sornfelli. Inntøkur hjá ríkiskassanum undir postinum "Flogvøllur, Vágar" uppá 8 mió kr eru avgjöld frá flogfeløgum.

Ávirkan á virksemið í føroyska búskapinum

Tað er ymist, sum teir einstøku útreiðslupostarnir ávirka føroyska búskapin. Tað veldst um, hvussu bruttoútreiðslurnar hjá ríkiskassanum koma inn í føroyska búskapin. Tær kunnu bítast í tríggar bólkur eftir tí ávirkan, tær hava á framleiðsluvirksemið í føroyska búskapinum.

Rakstur av ríkisstovnum

Útreiðslur, sum beinleiðis elva til eftirspurning eftir arbeiðsmegi, vørum og tænaðum, hava størstu ávirkanina á virksemið. Slíkar útreiðslur hoyra til raksturin av ríkisstovnum. Týðningarmikið undantak er kortini sjóverjan, tí hennara lønir verða

goldnar manning, sum býr í Danmark, og tí meginparturin av hennara tilfarsnýtslu verður fingin til vega úr Danmark.

Sambært roknskapartølum og tølum fyri lønargjaldingar um p/f Elektron vóru útreiðslur til lønir hjá ríkisstovnum í Føroyum 111 mió kr. Útreiðslurnar til keyp av vörum og tænaðstøðum vóru umleið 200 mió kr. Tann parturin, sum hevur týðuligastu ávirkanina á búskaparvirksemið, eru lønarútreiðslurnar. Mett verður, at raksturin av ríkisstovnunum umboðar 3-400 ársverk.

Verri er at meta um, hvørja ávirkan tilfarsnýtslan hevur á virksemið. Fyrst og fremst er hetta ein spurningur um, hvussu stórir partur av tilfarinum verður influttur. Verður roknað við, at tann innflutti parturin av tilfarsnýtsluni hjá ríkisstovnum samsvarar við innflutningskvotuna fyri búskapin sum heild, endar meir enn helvtin av tilfarsnýtsluni uppá 200 mió kr sum inntøka í ymsum vinnugreinum í føroyska búskapinum. Sostatt fáa útreiðslur til at reka ríkisstovnar avleidda ávirkan fyri virksemið í landinum.

Veitingar til landskassan

Útreiðslur ríkiskassans til landskassan hava minni beinleiðis ávirkan á virksemið. Tað er eisini nógv torførari at meta um hesa ávirkan, bæði aftur eftir og frameftir. Spurningurin verður lýstur gjøllari í parti 2.3 og í næsta kapitli. Tó skal verða nevt, at tað hevur týðning fyri virksemið, um landskassin beinir peningin frá ríkiskassanum inn í umfar í Føroyum ella ikki. Føroysku myndugleikarnir kunnu jú lata vera við at nýta blokkstuðulin. Ein slik uppsparing hjá landskassanum hevði minkað um eftirspurning hansara eftir arbeiðsmegi og tilfari.

Umlegging av stuðuli til heildarveiting

Fram til 1987 vórðu nógvar av ríkisins útreiðslum í Føroyum latnar sum endurgjald fyri útreiðslur, sum føroyskir myndugleikar høvdu sett í verk. Hendan skipan hevði óhepnar fylgjur fyri almenna útreiðslupolitikkin í Føroyum. Skipanin bar í sær ov lítið ansni hjá føroyskum politikarum við, hvat peningur bleiv brúktur til, tí ríkiskassin rindaði stóran part av gomlu og nýggju almennu útreiðslunum.

Síðani stuðulin varð umlagdur til heildarveiting, hava føroyingar fingið mest burturúr við at brúka peningin skynsam.

TALVA ERROR! UNKNOWN SWITCH ARGUMENT.. ÚTREIÐSLUR HJÁ RÍKISKASSA
VIÐVÍKANDI FØROYUM

<i>mió kr</i>	Søla í Føroyum og gjöld frá føroyingum	Gjöld frá øðrum londum til ríkiskassan	Útreiðslur hjá ríkisstovni v.v. Føroyum	Nettóútreiðslur hjá ríkis- stovnum v.v. Føroyum
Upphæddir undir flytingarjavna				
Føroya Rættur	10		9	-2
Søfartsstyrelsen			2	2
Farvandsvæsenet		7	12	5
Danm. Meteorolog. Inst.	0		4	4
Danm. Geolog. Inst.			1	1
Færøernes Kommando	1		14	13
Flyvestation Thorshavn		13	45	32
Fiskeriinspektionen			134	134
Fólkakirkja, statpartur	0		8	8
Kriminalforsorgin			5	5
Rigspolitichefen	3		46	43
Regnskabsdirektoratet				
• heildarveiting			687	687
• endurgjöld			127	127
• pensiónir			9	9
Ríkisumboðið	0		5	5
Landslæknin	1		1	0
Flogvøllur, Vágar		8	17	9
Socialministeriet, krígsskaðaendurgjald			44	44
Bruttoinntøkur á gjaldsjavna í smb. við einvegis veitingar frá stati				1.127

**Veitingar til
húsarhald**

Triðja slagið av ríkisútreiðslum í Føroyum eru veitingar til húsarhald. Tað eru eftirlønir til tænastráttar (9 mió kr) og krígsskaðaendurgjald, sum er nýggj útreiðsla hjá ríkiskassanum til Føroya. Upphæddirnar, sum goldnar eru føroyingum árinum 1991-94 eru: 1991 (3,6 mió kr), 1992 (6,0 mió kr), 1993 (43,8 mió kr) og í 1994 (83,0 mió kr).

Útreiðslur av hesum slag ávirka ikki búskaparlaga virksemd í Føroyum beinleiðis. Avgerandi eru nýtsla og uppsparing hjá teimum fólki, sum fáa veitingarnar. Spara hesi fólk nógv upp, verður árinum á virksemd lítið - og øvugt.

**Ikki skrásettar
gjaldingar hjá
ríkiskassanum
viðv. Føroyum**

Tøl úr roknskapinum hjá ríkiskassanum vísa, at ríkiskassin í 1993 hevði 1.083 mió kr í nettoútreiðslum av Føroyum. Í roknskapi landskassans fæst at vita, at ríkiskassin hevði 51 mió kr í inntøkum av gjöldum landskassans fyri heilsu- og almannatænastur frá ríkisstovnum. Ríkiskassin hevur eisini aðrar útreiðslur av føroyingum, sum tó ikki verða gjørdar upp í stovnsroknskapum og hagtølum annars. Tað snýr seg serliga um útreiðslur til verju, pláss fyri føroyingum á útbúgvingarstovnum í Danmark og stuðul til føroyingar í útbúgvingarøndum í Danmark. Útreiðslur hjá ríkiskassanum til útbúgvingarstuðul kann metast at hava verið umleið 70 mió kr í 1993.

2.3 Hvussu ávirka inntøkurnar í Danmark og Føroyum av samskiptunum

Handil og flytingar bera við sær inntøkugerð

landanna millum?

Vøruhandil, tænastrahandil og inntøkuflytingar millum lond hava við sær virksemi og inntøkuskapan í báðum londum. Vanliga vinna báðir partar av handli - vinningur hjá øðrum nýtist ikki at mótsvara einum tapi hjá hinum partinum.

Millum Føroyar og Danmark fara fram peningaflytingar, ið ikki hava sum mótsvar veiting av vørum og tænastrum. Talan er um gjaldingar frá statinum til blokkstuðul, refusiúnir, krígsendurgjald og rakstur av statstovnum í Føroyum. Hesi serligu viðurskifti Føroya og Danmarkar millum hava givið fleiri orsök til at seta fram henda spurning: Hvussu ávirkast inntøkurnar í Danmark og Føroyum av samskiftunum landanna millum?

Tað ber í prinsippinum til at gera eina útrokning, ið sýnir:

- hvussu nógv lønarinntøkur og vinnuligt avlop verður skapt í Føroyum av donskum gjaldingum til Føroya (føroyskur útflutningur til Danmarkar av vørum og tænastrum og inntøkuflytingar so sum blokkurin, rentur av donskum obligatiónum í Føroyum o.s.fr.) og
- hvussu nógv lønarinntøkur og vinnuligt avlop verður skapt í Danmark av føroyskum gjaldingum til Danmarkar (danskur útflutningur av vørum til Føroya, rentugjaldingar fyri føroyska skuld í Danmark o.s.fr.)

Rávøra, innflut- ningur og innlendsk inntøkuskapan

Keypa Føroyar vøru í Danmark fyri 1 mió kr, t.d. matvøru, so er henda milliúnin ikki rein lønarinntøka og vinnuligt avlop í Danmark. Fyri at framleiða fyri eina milliún kr av matvørum, má framleiðarin keypa rávøru, heri eisini innflutta vøru. Tann innflutta vøran gevur ikki inntøku í Danmark. Hinvegin gevur rávøran, sum er keypt í Danmark, inntøkur til tær fyrirkøkur í Danmark, sum lata rávøruna til matframleiðararnar. Á sama hátt kann farast víðari til tær fyrirkøkur, sum lata vøru til tær fyrirkøkur, ið lata vøru til matframleiðararnar.

Niðanfyrir er ein roynd gjørd at rokna ávirkanirnar av samhandlinum millum Føroyar og Danmark á inntøkuskapanina í báðum londunum fyri árin 1980, 1988 og 1993. Útrokningarnar kunnu óivað gerast upp á nógv aðrar hættir, enn gjørt er niðanfyrir.

Talan er um eitt roknidømi, og útrokningarnar eru fyrst og fremst ætlaðar at geva eina ábending um, hvat verður ávirkað av samhandlinum. Tey størstu fyrivarnini eru knýtt at tølunum í útrokningunum, so tey kunnu neyvan nýtast sum tey eru:

- Hóast upphæddirnar fyri Føroyar eru lutfalsliga sera stórar, verður í útrokningunum roknað “proportionalt”. Hetta kann ein loyva sær í Danmark, har upphæddirnar eru sera smáar í mun til samlaða danska búskapin, men neyvan í Føroyum. Fall t.d. blokkstuðulin burtur, so hevði verið neyðugt við einum heilt broyttum vinnubygnaði í Føroyum. Allar framleiðslufortreytir høvdu verið broyttar, soleiðis sum umrøtt er aðrastaðni í hesum álit.
- Danir hava fyrimum av, at føroyingar handla nógv gjøgnum Danmark. Men harvið er ikki sagt, at føroyingar høvdu havt fyrimum av at handla uttan fyri Danmark. Vørunar høvdu vit skula galdið í øllum førum. Hvørt tað er ein fyrimumur at handla uttan um Danmark veldst um, um prísirnir og vøruygdin eru betri uttan fyri Danmark, og um tað hevði havt aðrar kostnaðir við sær at handla uttan fyri Danmark.

- Í útrokningunum er stuðulin til føroysk lesandi í Danmark ikki við. Ein kundi tikið hesa upphædd við í blokkini. Hinvegin skapar nýtslan av stuðlinum stórt sæð bert inntøkur í Danmark, tí so at siga allur stuðulin verður nýttur í Danmark.
- Hartil skal leggjast, at útrokningarnar í stóran mun eru grundaðar á mett tøl fyri samskiptið millum Føroyar og Danmark, og á mett tøl fyri framleiðslumynstrið (input-output kvotur) fyri Føroyar. Heldur ikki fyri Danmark eru tølini lítaleys, tí input-output kvoturnar, ið eru nýttar fyri øll árin 1980, 1988 og 1993, eru tær fyri 1992.

Input-output útrokningar

Tá ið ein skal rokna út ávirkanina á lønir, avlop o.s.fr. av, at ein vinna økir framleiðsluna, er talan um eina endaleysa ketu av keypum millum fyrirkøkur, sum tað kann tykjast vónleyst at gera sær eina greiða meting av. Tað ber tó kortini til við sonevndum input-output kvotum, ið finnast uppgjörðar í talvum fyri danska búskapin. Hesar input-output kvotur sýna fyri hvørjar 100 kr, sum ein vinna framleiðir, hvussu nógv má 1) innflytast, 2) gjaldast í vøruskattum, 3) gjaldast í lønum og 4) gjaldast í vinnuligum avlopi fyri at framleiða fyri hesar 100 kr. Øll ketan av leveransum er roknað við í hesum input-output kvotum út frá einum serligum input-output modeli. Er talan um útflutning av matvørum kann ein sláa upp, at eitt framleiðsluvirði upp á 100 kr krevur 30 kr í innfluttum vørum, 35 kr í lønum og 46 kr í vinnuligum avlopi, tilsamans 111 kr. Av tí, at 11 kr verða latnar í vørustuðuli, kunnu útreiðslurnar til innflutning, lønir og avlop vera 111 kr.

Á sama hátt kann ein finna input-output kvotur fyri allar vinnugreinir, so ein kann rokna út, hvat árin ið á lønargerð í privatu og almennu framleiðsluni er av samhandlinum millum londini.

Í útrokningini er tikið við, at blokkstuðulin til Føroya hevur við sær eitt inntøkutap í Danmark, tí stuðulsupphæddin kundi verið nýtt til skattalækking, økta almenna nýtslu ella okkurt annað í Danmark. Her er inntøkutapið útroknað sum minking av almennari nýtslu í Danmark.

Tá ið árin ið á inntøkugerðina í framleiðsluni er roknað út, er rímligt eisini at rokna ávirkanina á inntøkugerðina, ið stendst av broyttari privatar nýtslu. Somuleiðis má roknast við, at almenna nýtslan ávirkast, tá ið skatturin broytist vegna inntøkugerðina í framleiðsluni. Her er aftur talan um eina endaleysa ketu av inntøkubroytingum og fylgjandi nýtslubroytingum. Í útrokningini er øll ketan í prinsippinum roknað uppí.

Til at rokna ávirkanina á lønargerðina frá broytingini í privatu og almennu nýtsluni verða nýttar kvotur fyri privata nýtslu, privatar íløgur, almenna nýtslu, almennar íløgur og útflutning. Fyri allar hesar bólkar finnast kvotur fyri meira nágreiniligar undirbólkar.

Út frá bólkingini omanfyri kann ein sostatt við at nýta input-output kvoturnar rokna út, hvat verður skapt av lønarinntøkum og vinnuligum avlopi av samskiptinum millum Føroyar og Danmark, grundað á føroyska gjaldsjavnan móttvegis Danmark.

Danski útflutningurin til Føroya verður flokkaður í bólkar, sum input-output kvotur finnast fyri. Til vørur, ið ikki eru av danskum uppruna, men sum verða seldar til Føroya gjøgnum danskan millumhandlara, verða kvoturnar fyri heilsølur nýttar, grundað á

vinningin av at selja vørurnar. Fyri tænastrur verður farið fram á sama hátt: kvoturnar fyri ferðing verða nýttar til ferðing føroyinga í Danmark, kvoturnar fyri flutningsvirksemi verða nýttar til flutningsútreiðslurnar hjá føroyingum til Danmarkar, og fyri aðrar tænastrur verða kvoturnar fyri høvuðsbólkin "Privatar tænastrur" nýttar. Danskar lönir og vinningsbýti úr Føroyum verða ikki roknaðar at hava annað við sær enn reina inntøku. Lønargerðin av føroysku rentugjaldingunum til Danmarkar verður roknað, eftir at kostnaðurin av tí kapitalbinding, sum krevst í Danmark fyri at kunna veita føroyingum lán, er drigin frá.

Føroyskar input /output-kvotur

Høvdu vit havt input-output kvotur fyri Føroyar, eins og Danmark hevur, høvdu vit á sama hátt kunnað roknað okkum fram til, hvat verður skapt av lønum og vinnuligum avlopi í Føroyum av inntøkum, sum Føroyar hava av samskiftinum við Danmark. Tað hava vit tíverri ikki, men vit hava kortini roynt at sett eina útrokning upp við at nýta tær donsku input-output kvoturnar tilrættaðar, so ein betri kann siga, at tær svara til føroysk viðurskipti. Í høvuðsheitum er innflutningskvotan økt við 100% í mun til ta donsku. Kvoturnar fyri lönir og vinnuligt avlop eru lækkaðar samsvarandi.

Í Føroyum fer tiskil ein størri partur enn í Danmark av hvørjari framleiðslukrónu til innflutning, meðan ein minni partur fer til lönir og vinnuligt avlop.

Út frá hesum fortreytum kann ein (grundað á tær donsku input-output kvoturnar) rokna inntøkuskapanina í Føroyum av donskum gjaldingum til Føroya á sama hátt, sum ein roknar inntøkuskapanina í Danmark av gjaldingum úr Føroyum. Tó er blokkstuðulin eitt serføroyskt fyribrigdi, sum ein má viðgera fyri seg. Í útrokningini verður roknað við, at økist ella minskar blokkurin við t.d. 100 kr, so býta hesar 100 kr seg upp á vanligan almennan rakstur, almennar ilögur og veitingar í sama lutfall, sum landskassaútreiðslurnar eru býttar upp á bólkar. Fyri hvønn av hesum bólkom finnast input-output kvotur, sum kunnu nýtast í útrokningini.

Beinleiðis inntøkuávirkanir

Í skjølunum 1-3 er henda útrokning sett upp, grundað á gjaldsjavnan fyri 1980, 1988 og 1993:

- súla 2 í hesum skjølum sýnir skrásettu føroysku gjaldingarnar til Danmarkar.
- súla 3 sýnir tær inntøkurnar, ið verða skaptar í Danmark av upphæddunum í súlu 2.
- súla 4 sýnir skrásettu donsku gjaldingarnar til Føroyar.
- súla 5 sýnir tær inntøkurnar, ið skaptar verða í Føroyum av upphæddunum í súlu 4.

Av talvuni fyri 1993 (skjal 3) sæst:

- Vøruútflutningur úr Føroyum til Danmarkar upp á 560 mió kr, hevur við sær inntøkur í Føroyum upp á 478 mió kr. Danskur útflutningur til Føroya upp á 525 mió kr av donskum upprunavørum og 430 mió kr av vørum, ið ikki eru framleiddar í Danmark, hava við sær inntøkur í Danmark upp á 461 mió kr, herav stava 359 mió kr frá vørum framleiddar í Danmark.
- Tænastuhandilin hevur við sær inntøkur upp á 35 mió kr í Føroyum, meðan 244 mió kr verða skaptar í Danmark.
- Inntøkuflytingarnar, ríkisstuðulin íroknaður, skapa 1.026 mió kr í inntøkum í Føroyum, meðan tær skapa 298 mió kr í Danmark. Í Føroyum er tað sjálvandi blokkstuðulin, sum serliga skapar inntøkur upp á 776 mió kr, meðan tað serstakliga eru rentugjaldingarnar til Danmarkar, ið skapa inntøkur í Danmark. Tað

inntøkutapið, sum ríkisstuðulin elvir til í Danmark, eigur eisini at roknað uppí, og tað er roknað út til 761 mió kr.

- Samlaða úrslitið fyri skapan av framleiðslulønnum og avlopum av samskiftinum millum Føroyar og Danmark í 1993 er tiskil í fyrstu atløgu, at 1.539 mió kr í inntøkum verða skaptar í Føroyum móti 242 mió kr í Danmark.

Tað, sum verður umrøtt omanfyri, fevnir bert om inntøkur, sum eru skaptar í framleiðsluni. Enn restar í at rokna út, hvussu nógv inntøka verður skapt, tá ið hesar inntøkur verða brúktar av teimum, ið fáa inntøkurnar. Inntøkurnar verða tó bert partvíst nýttar, tí fyrst fer skattur av, síðani verður nakað spart upp. Hinvegin kann ein rokna við, at tær øktu skattainntøkurnar elva til størri almennar útreiðslur.

Henda útrokning er gjørd í niðastu reglunum í skjali 3, har tað sæst, at tær 1.539 mió kr, sum í Føroyum verða skaptar av samhandlinum, hava við sær, at 555 mió kr aftrat verða skaptar í inntøku vegna økta privata nýtslu og 598 mió kr vegna økta almenna nýtslu. Í Danmark hava tær 242 mió kr í inntøku frá samskiftinum við sær, at 186 mió kr aftrat verða skaptar í Danmark av privatari nýtslu og 152 mió kr av almennari nýtslu. Samanlagt verða í 1993 tiskil 2.692 mió kr skaptar í Føroyum og 579 mió kr í Danmark.

Hyggur ein at, hvaðani inntøkugerðin stavar, er í skjali 3 roknað út, at av inntøkugerðini í Føroyum í 1993 upp á 2.692 mió kr stava 1.359 mió kr frá ríkisstuðlinum, meðan 1.334 mió kr stava frá øðrum samskifti við Danmark. Inntøkugerðin í Danmark er roknað út til 579 mió kr í 1993. Hetta er eitt netttotal, sum fjalir yvir, at ríkisstuðulin hevur við sær eitt inntøkutap í Danmark upp á 1.823 mió kr, meðan annað samskifti við Føroyar hevur við sær inntøkur upp á 2.402 mió kr. Í 1993 er bruttotjóðarúrtøkan (BTÚ) í Føroyum mett til knappar 5 mia kr. Sambært útrokningunum er inntøkugerðin av ríkisstuðlinum 1.359 mió kr, te. ca. 27% av BTÚ stava frá ríkisstuðlinum.

Nú var 1993 eitt rættiliga óvanligt ár, tí føroyska kreppan var í hæddini. Tí eru útrokningar eisini gjørdar fyri 1980, har samlaða føroyska gjaldsajavnahallið var lítið, og fyri 1988, har gjaldsajavnahallið var metstórt. Høvuðsúrslitini fyri øll trý árin 1980, 1988 og 1993 eru víst í talvu 9.

TALVA ERROR! UNKNOWN SWITCH ARGUMENT.. INNTØKUSKAPAN Í FØROYUM OG DANMARK AV SAMSKIFTINUM MILLUM BÆÐI LONDINI

<i>mió kr</i>	1980		1988		1993	
	Inntøkugerð		Inntøkugerð		Inntøkugerð	
	í Danmark	í Føroyum	í Danmark	í Føroyum	í Danmark	í Føroyum
Vorujavni	491	156	974	371	461	478
Tænastujavni	205	34	502	21	244	35
Flytingarjavni	39	393	659	829	298	1.026
herav:						
lønir	22	95	500	95	75	125
rentur	17	8	159	76	223	86
ríkisstuðul	0	273	0	615	0	776
Bruttoinntøkugerð áðrenn avleidda nýtslu	735	583	2.136	1.222	1.003	1.539
Inntøkutap í DK av stuðli	-267		-603		-761	
Nettoinntøkugerð áðrenn avleidda nýtslu	468	583	1.533	1.222	242	1.539
Avleiddar inntøkur av privatari og alm. nýtslu	653	437	1.833	1.051	337	1.154
Tilsamans	1.120	1.021	3.366	2.272	579	2.692
herav						
frá ríkisstuðli	-640	477	-1.324	1.145	-1.823	1.359
íkki frá ríkisstuðlinum	1.761	544	4.690	1.128	2.402	1.334
Føroyskt gjaldsjavnaavlop mótvegis Danmark		-506		-1.678		35
BTÚ í Føroyum		2.507		6.421		4.954

Tað sæst í næstniðastu linju í súlu 3, 5 og 7, at føroyska gjaldsjavnaavlopið mótvegis Danmark var -506 mió kr í 1980 (í 1980 var samlaða gjaldsjavnahallið mótvegis útheiminum annars bert 77 mió kr), -1.678 mió kr í 1988 og +35 mió kr í 1993. Talvan vísir eisini, at í 1980 vóru skaptar 99 mió kr meira í lønum í Danmark enn í Føroyum av samhandlinum, í 1988 1094 mió kr meira í Danmark og í 1993 2113 mió kr meira í Føroyum enn í Danmark.

Skiftandi inntøkuskapan

Javnvágin í lønarskapanini landanna millum er sostatt ógvuliga skiftandi. Inntøkugerðin í Føroyum av samskiftinum við Danmark hevur tó verið rættiliga støðugt vaksandi. Serstakliga skapar blokkstuðulin hvørt árið rættiliga nógvar lønir í Føroyum. Tað sum fyrst og fremst ger, at javnvágin er skiftandi er, at tað hevur verið skiftandi hvussu nógvar vøgur og tænastur Danmark hevur keypt úr Føroyum, hvussu nógvar lønir eru goldnar dønnum í Føroyum, hvussu nógvar føroyingar ferðast í Danmark og at enda hvussu stór lán Føroyar hava í Danmark. Handilsmynstrið kann sostatt hava við sær, at fleiri lønir kortini verða skaptar í Danmark enn í Føroyum.

Uppgerðin fyri 1988 vísir, at hóast tann danski prosentparturin av tí føroyska innflutninginum er minni enn í 1980, so hevur vøksturin í tí samlaða innflutninginum av bæði vørum, tænastum og arbeiðsmegi við sær, at væl meira av lønum verða skaptar í Danmark enn í Føroyum av samhandlinum landanna millum. Í 1993 er vend komin í, tí nú er innflutningurin sum heild á so lágum støði, at bert fáar inntøkur verða skaptar í Danmark av føroyskum keypi. Í 1980 stávaðu 19% av BTÚ í Føroyum frá ríkisstuðlinum og í 1988 var parturin 18%.

Niðurstøðan, sum kann dragast er sostatt, at blokkstuðulin gevur eitt munandi íkast til lønarinntøkur í Føroyum og øvugt eitt inntøkutap í Danmark, men at føroyska handils- og figgingarmynstrið - t.e. innflutningur, útflutningur, rentur o.s.fr. til og úr Danmark - er avgerandi fyri um meira verður skapt av lønum í Danmark enn í Føroyum. Hetta kann sigast um okkara samskifti við øll lond - tó hava vit tann fyrimum, tá ið tað snýr seg um Danmark, at vit fáa blokkstuðulin.

Sum nevnt í innganginum til brot 2.2, so skulu tey útroknaðu tøluni lesast við størstu fyrivarnum. Tey kunnu helst nýtast til at geva eina ábending um, hvørji árin samskiftið landanna millum hevur á hvørt landið sær, men neyvan til at siga nágreiniliga hvussu stórt hetta árið er.

2.3 Samandráttur

Hugtaks-karmur

Peningarensil millum Føroyar og umheimin verður í hesum áliti lýst við gjaldsjavnanum sum karmi um hugtakið. Hetta merkir, at peningarensil ikki bert umfatar ítøkiligar gjaldingar við seðlum og myntum millum føroyingar og útlendingar, men eisini onnur sløg av flytingum soleiðis, sum hesi verða allýst í gjaldsjavnanum sum hagfrøðiligari skipan.

Føroyar hava ein opnan búskap

Føroyar hava ein ógvuliga opnan búskap. Á loypandi postum á gjaldsjavnanum fyri 1993 kom hetta til sjóndar á tann hátt, at inntøkurnar svaraðu til 83% av BTÚ og útreiðslurnar 69% av BTÚ. Virðið á inn- og útgangandi rørlum á loypandi postum tilsamans var 7,3 mia kr. Rørlurnar í samband við ogn og skuld uttanlands, kapitalpostarnir, eru hetta sama árið mettar til góðar 9 mia kr.

Settur er upp gjaldsjavni móttvegis Danmark, ið byggir á mett tøl fyri gjaldsjavnan sum heild fyri árin 1980, 1988 og 1993. Hóast rættiliga stór óvissa er á ávísium økjum á gjaldsjavnauppperðini móttvegis Danmark, er eyðsýnt, at samskiftið við Danmark er lutfallsliga stóru partur av gjaldsjavnanum sum heild.

Stóru gjaldsstreymarnir millum Danmark og Føroyar á kapitalpostum, soleiðis sum hesir koma til sjóndar í gjaldsjavnauppperðini fyri 1993, hava samband við, at føroyingar hava næstan alla sína bruttoogn og væl meir enn helvtina av bruttoskuldini í donskum krónum. Valið hjá føroyingum av valutasamanseting av figgjarogn og -skuld er eitt nú treytað av vana og valutakursváða.

Stóru gjaldsstreymarnir við Danmark á loypandi postum stava serliga frá innflutningi, rentum og veitingum frá ríkiskassanum.

Inntøkugerð í Føroyum og Danmark

Ymisk sløg av gjaldingum eru millum Danmark og Føroyar á loypandi postum og tær verða umrøddar eftir hvørja ávirkan tær hava á virksemd í Føroyum og í Danmark. Roynt hevur í hesum kapitli verið at seta tøl á hesar ávirkanir við sokallaðari input-output útrokning fyri árin 1980, 1988, 1993.

Tøluni í uppperðini kunnu ikki nýtast beinleiðis, men bert til at vísa nakað um hvørjar ávirkanir eru av samskiftinum landanna millum.

Uppgerðin vísir, at samskiptið við Føroyar hevur bæði positivar og negativar inntøkuávirkanir í Danmark. Gjaldingarnar fyri danskan útflutning av vørum og tænastrum til Føroya skapa inntøkur í Danmark, meðan ríkisstuðulin til Føroya minskar um inntøkuskapanina í Danmark. Í Føroyum skapar útflutningurin til Danmarkar inntøkur í Føroyum, eins og ríkisstuðulin skapar inntøkur í Føroyum.

Inntøkugerð í 1993 Inntøkugerðin í Føroyum av samskiptinum við Danmark var í 1993 2,7 mia kr, meðan inntøkugerðin í Danmark av samskiptinum við Føroyar var í 1993 0,6 mia kr. Sum nevnt omanfyri eiga hesi tøl at verða brúkt við fyrivarni. Í Føroyum stavaðu 25-30% av BTÚ ella 1,4 mia kr av inntøkugerðini frá ríkisstuðlinum og 1,3 mia kr frá øðrum samskipti við Danmark. Í Danmark kemur inntøkugerðin upp á 0,6 mia kr fram sum úrslit av 1,8 mia kr í inntøkutapi vegna ríkisstuðulin til Føroyar og 2,4 mia kr í inntøkugerð frá øðrum samskipti við Føroyar.

1993 var tó eitt rættiliga óvanligt ár. Í 1993 høvdu Føroyar 35 mió kr í gjaldsjavnaavlopi móttvegis Danmark. Fíggjarkreppan í 1992-94 var so ógvuslig, at føryingar steðgaðu bæði neyðugum og óneyðugum keypi. Tí er roynt eisini at gera útrokningarnar fyri 1980, tá ið hallið á gjaldsjavnanum var lítið, og fyri 1988, tá ið gjaldsjavnahallið var sera stórt.

Inntøkugerð í 1980 Hóast samlaða gjaldsjavnahall Føroya var lítið í 1980, so var handilsmynstrið soleiðis, at hallið móttvegis Danmark var 0,5 mia kr (soleiðis hevur helst verið vanligt undan 1980). Inntøkugerðin í Føroyum av samskiptinum við Danmark var 1,0 mia kr, herav stavaðu 0,5 mia kr (ella knøpp 20% av BTÚ) frá ríkisstuðlinum. Inntøkutapið í Danmark av ríkisstuðlinum var 0,6 mia kr meðan inntøkugerðin av samhandli var 1,8 mia kr. Netto var inntøkugerðin í Danmark í 1980 1,1 mia kr av samskiptinum við Føroyar.

Inntøkugerð í 1988 Í 1988 var gjaldsjavnanhall Føroya móttvegis Danmark 1,7 mia kr. Inntøkugerðin í Føroyum var 2,3 mia kr, herav stavaðu 1,1 mia kr (ella knøpp 20% av BTÚ) frá ríkisstuðlinum. Inntøkutapið í Danmark av ríkisstuðlinum var 1,3 mia kr, meðan inntøkugerðin av samhandli var 4,7 mia kr. Netto var inntøkugerðin í Danmark í 1988 3,4 mia kr av samskiptinum við Føroyar.

Hesi tøl skulu sum nevnt nýtast sera varisliga, men tey vísa, at samhandil hevur alstóran týðning fyri virksemd í hesum londum. Sigast kann, at danir hava ágóða av, at stórir eftirspurningur er í Føroyum, sum t.d. í 1988. Hinvegin rakar tað eisini danskar fyrirkur, tá ið búskaparlig afturgongd er í Føroyum, sum t.d. í 1993.

Uppgerðin sigur ikki nakað um, hvørt tað er skilagott hjá føroyingum at handla í Danmark ella ikki. Hvørt tað hevði loyst seg heldur at samhandla við onnur lond veldst um pris, vørudygd, kostnaðir av at handla við onnur o.s.fr. Tølini vísa hinvegin, at samskiptið millum Føroyar og Danmark ávirkar framleiðslu, privata nýtslu og almenna nýtslu í báðum londum. Hetta kann sigast um okkara samskipti við øll lond - tó hevur føroyski búskapurin fyrimum av einvegis ríkisveitingunum, tá ið tað snýr seg um Danmark.

Tað er umráðandi at gera vart við, at uppgerðin ikki sigur stórvegis um langtíðarávirkaninar á føroyska búskapin av ríkisstuðlinum. Skal ein siga nakað um langtíðarávirkanir, er neyðugt at meta um allar tillagingar, sum høvdu staðist av broytingum í stuðlinum. Hesar langtíðarávirkanir eru nærri viðgjørðar í kapitli 3.

3. VEITINGAR ÚR RÍKISKASSANUM OG ÁVIRKAN Á FØROYSKA BÚSKAPINUM

Hugtøk úr tjóðarrokn- skapinum

3.1 Ávirkan av ríkisveitingum á tøka bruttotjóðarinntøku og framleiðslu Føroya

Vanliga kann eitt land stórt sæð bert brúka so mikið av vørum og tænastrum til nýtslu og íløgur, sum tað sjálvst klárar at framleiða. Við øðrum orðum kann ein normalur búskapur hava ein innlendskan eftirspurning (IE) sum svarar umleið til bruttotjóðarúrtøkuna (BTÚ) og tøku bruttotjóðarinntøkuna (tBTI). Hesar grundleggjandi støddir í tjóðarroknskapinum, bruttotjóðarúrtøka (BTÚ), innlendskur eftirspurningur (IE) og tøk bruttotjóðarinntøka (tBTI) eru fyri flestu lond á nøkulunda somu stødd. Frávikini eru sjáldan meira enn nøkur fá prosent, og stava tá frá undir- ella yvirskoti á gjaldsjavnanum.

Deleted: asdfklkj¶

Eftirspurnings- komponentar

Virðið á tí, sum føroyski búskapurin framleiðir í einum tíðarskeiði (einum ári) - bruttotjóðarúrtøkan - er sett saman av hesum eftirspurningspørtum:

- C_1 - sum er útreiðslur hjá privata sektorinum til tann partin av nýtsluni, ið er framleiddur í føroyska búskapinum.
- I_1 - sum er útreiðslur hjá privata sektorinum til tann partin av íløgnum, ið er framleiddur í Føroyum
- G_1 - sum er eftirspurningur hjá tí almenna eftir innlendskari framleiðslu. Eftirspurningurin hjá tí almenna kann eins og fyri tann privata sektorin greinast sundur í eftirspurning til nýtslu og íløgur, men hetta verður ikki gjørt í hesum samanhangi.
- X_1 - sum er útflutningvirði Føroya av vørum og tænastrum, frádrigið virðið av tí innflutningi, sum farin er til at framleiða útflutningin¹.

Framleiðslan (BTÚ)

Bruttotjóðarúrtøkan kan tí lýsast við fylgjandi:

$$1) \quad BTÚ = C_1 + I_1 + G_1 + X_1$$

har minkaða I-ið eftir C, I, G og X visir til innlenska framleiðslu. Sera trupult er tó at gera upp, hvussu stórir partur av nýtsluni, íløgnum og øðrum eftirspurningarpørtum er innlendskt framleiddur, og tí verður framleiðslan í sambandi við tjóðarroknskap sett soleiðis upp:

$$2) \quad BTÚ = C + I + G + X - M$$

har C stendur fyri samlaðu privatu nýtsluna, tvs. bæði tí partinum av nýtsluni, sum er framleiddur í Føroyum og tí partinum, sum stavar frá framleiðslu í umheiminum. Fyri I, G og X er tað sama galdandi. M stendur fyri føroyska innflutninginum av vørum og tænastrum, sum jú er partur av C, I, G, og X, og virðið á innflutninginum (M) skal tí dragast frá hinum eftirspurningarpørtunum fyri at gera upp BTÚ.

¹ Vanligur notatiónsformur í samband við eftirspurningspartar er nýttur her, har C stavar frá "consumer goods", I stendur fyri "investments", G fyri "government expenditures" og X fyri "exports of goods".

Innlendskur eftirspurningur (IE)

Útflutningurin (X) er útlendskur eftirspurningur eftir framleiðslu úr føroyska búskapinum, meðan innlenski eftirspurningurin er:

$$3) \quad IE = C + I + G$$

Við øðrum orðum sigur innlenski eftirspurningurin (IE) okkum, hvat føroyski almenni og privati sektorurin hevur keypt av vørum og tænastrum úr Føroyum og útheimi til nýtslu og iløgur í einum ári.

Innlenski eftirspurningurin hevur øll árin í tíðarskeiðnum frá 1962, tá byrjað varð at seta upp tjóðarroknskapir fyri Føroyar, og fram til 1989 verið størri enn bruttotjóðarúrtøkan. Frá og við 1990 og til í ár - 1996 - hevur verið øvugt. Innlenski eftirspurningurin hevur verið minni enn framleiðslan.

Tøk bruttotjóðarinntøka (tBTI)

Men føroyingar hava kunnað brúkt væl meira enn framleitt hevur verið, uttan at skuldarbinda búskapin. Hetta lat seg gera við einvegis veitingum úr ríkiskassanum til Føroyar. Føroyingar kundu keypa meira úr umheiminum, enn teir seldu til umheimin, uttan at tað nýttist at hava við sær undirskot á loypandi postum á gjaldsjavnanum og harvið lántøku uttanfyri Føroyar. Hetta tí, at gjaldsjavnin jú ikki bert snýr seg um innflutning og útflutning av vørum og tænastrum, men eisini gjaldingar, ið viðvíkja kapitalavkastu (rentur og dividenda til/úr Føroyum) og einvegis veitingum. Vit kunna í hesum samhangi lýsa gjaldsjavnan sum settan saman av 3 bólkum av gjaldingum:

Gjaldsjavnahall (GJ)

$$4) \quad GJ = XM + NRL - NV$$

Har

- GJ stendur fyri halli á loypandi postum á gjaldsjavnanum
- XM stendur fyri *halli* á vøru- og tænastrujavnanum, tvs. innflutningur minus útflutning
- NRL stendur fyri nettogjaldingum *úr* Føroyum í samband við rentur, dividendu og lønir og
- NV stendur fyri nettogjaldingum í samband við einvegis gjaldingar *til* Føroya, tvs. veitingar úr ríkiskassanum.

Vit hugsa okkum sum útgangsstøði, at $NRL = 0$. Hetta er td. galdandi við ongari (lítlari) nettoskuld til útlond, og tá ið lønir til útlendingar í Føroyum javnviga við lønir til føroyingar, sum arbeiða í útlondum. Í slíkari støðu kann líkning 4) skrivast soleiðis:

$$5) \quad GJ = XM + 0 - NV = XM - NV$$

Samanhangur millum tBTI, BTÚ og GJ

Tvs., at føroyski búskapurin kann hava javnvág á loypandi postum á gjaldsjavnanum ($GJ=0$), um undirskot á vøru- og tænastrujavna (XM) ikki er størri enn veitingarnar úr ríkiskassanum (NV). Ella sagt við øðrum tjóðarroknskaparhugtøkum: Tøka bruttotjóðarinntøkan (tBTI) er á sama stigi sum innlenski eftirspurningurin (IE), har tøk bruttotjóðarinntøka verður allýst sum:

$$6) \quad tBTI = BT\acute{U} + NV$$

ella

$$7) \quad tBTI = IE - XM + NV = IE - GJ^2$$

Ein slík javnvág var í høvuðsheitum í føroyska búskapinum í tíðarskeiðinum 1962 til 1974. Tøka bruttotjóðarinntøkan var nøkulunda líka stór sum innlendski eftirspurningurin, og javnvág var stórt sæð á loypandi postum á gjaldsjavnanum³. Í miðal svaraði stuðulin úr ríkiskassanum hesi ár til 12% av BTÚ. Nettolántøka uttanlands av týðningi varð ikki, og tí kann ávirkanin upp á stutt og millumlangt sikt á føroyska búskapin í ávísan mun lýsast á sama hátt, sum danski búskaparfrøðingurin Martin Paldam hevur lýst grønlenska búskapin.

Yvirføring av analysu hjá Paldam til føroyskan búskap

Hugsanin hjá Paldam er í høvuðsheitum henda. Stuðul úr ríkiskassanum verður veittur fyri at tæka bruttotjóðarinntøkan pr. fólk í Føroyum skal koma upp á nøkulunda sama stig sum í Danmark. Hetta hevur verið góðtikið politiskt frá danskari síðu, tí Føroyar eru partur av danska ríkinum og hava tí í ávísan mun "rætt til" ein livifót, sum ikki er nógv lægri enn í Danmark. Í hesum sambandi er helst eisini rætt, sum sagt verður í bóklingi hjá Paldam, at politiskt hevði Danmark ikki kunnað veitt Føroyum (og Grønlandi) stuðul, um tæka bruttotjóðarinntøkan pr. fólk var hægri í Føroyum (og/ella Grønlandi) enn í Danmark.

Veitingin hevur havt við sær, at føroyingar hava havt "ráð" til ein innlendskan eftirspurning, sum var størri enn framleiðslan. At føroyingar hava havt ráð til at brúka meira, enn teir sjálvir hava framleitt, merkir ikki neyðturviliga, at teir skuldu gera tað, tí ráðini kundu verið nýtt til at byggja upp nettoogn uttanfyri Føroyar ella til at gjalda niður skuld. Í sama tíðarskeiði (1962-74) hava føroyingar tó valt at hava ein innlendskan eftirspurning, sum framleiðslan og ríkisveitingarnar kundu fíggja, tvs. at innlendski eftirspurningurin var á nøkulunda sama stigi sum tæka bruttotjóðarinntøkan.

Um hvussu NV verður til effektivan eftirspurning

Ymisk viðurskifti gjørdur, at veitingarnar høvdu við sær størri innlendskan eftirspurning. Politiskt var ringt at minka um keypsorku hjá privata sektorinum við skattum og avgjöldum, tá ið almennu útreiðslurnar í Føroyum í stóran mun kundu fíggjast av donskum skattgjaldarum, og føroyingar ynsktu eina útbygging av vølfæðarsamfelagnum eins og í londunum rundan um okkum við hartil hoyrandi útreiðslum, serliga til samferðslu, útbúgving, heilsurøkt og almannamál. Veitingarnar fingu gjøgnum tann almenna (tann danska og føroyska) útreiðslupolitikkin ávirkan á innlendska eftirspurningin - eftirspurningartarnir C, I, G vuku.

Ríkisveitingarnar høvdu við sær, at tæka bruttotjóðarinntøkan varð størri enn annars, men eisini er sannlíkt, at framleiðslan er vorðin øðrvísi og helst eisini størri enn uttan stuðulin. Samanhangir millum ríkisveitingar, tæka bruttotjóðarinntøku og bruttotjóðarframleiðslu kunnu í høvuðsheitum lýsast soleiðis fyri tíðarskeiðið 1962 - 74:

² NB! NRL er í hesum dømi 0

³ Akkumuleraða hallið/yvirskotið á gjaldsjavnanum fyri hetta tíðarskeið var 8 mió. kr og tí var nettouttanlandsskuldin sum procentpartur av tBTI ikki vaksin. Ult. 1974 var hon umleið 0.

Error! Unknown switch argument., linja 3, 4 og 5 vísa, at føroyska framleiðslan kann greinast í tveir partar. Ein part, sum búskapurin skapar uttan veitingar úr ríkiskassanum og ein part, sum beinleiðis og óbeinleiðis stavar frá ríkisveitingunum.

Multiplikator viðv. ríkisveitingum

Mangan hevur verið spurt, hvør multiplikatoreffektin í samband við ríkisveitingarnar er. Við øðrum orðum verður spurt um, hvussu nógvar milliónir kr føroyska bruttotjóðarúrtøkan veksur, um ríkisveitingar vaksa 1 mió kr. Í talvuni eru sett upp trý hugsað dømi viðv. multiplikatoreffekt av ríkisveitingum. Í dømi 1 verður mettt, at ríkisveitingar, sum svára til 12% av BTÚ, bert økja framleiðsluna 6%. Multiplikatorávirkanin kann tí roknaast at verða 0,5, ella sagt við vanligum orðum: um veitingar vaksa 1 mió kr, so veksur BTÚ ½ mió kr. Um vit taka tað ógvusliga dømið, at veitingarnar fella heilt burtur, so sigur multiplikatoranalysan í dømi 1, at føroysk framleiðsla hevði minkað 6%, tá búskapurin hevði lagað seg til, at ríkisveitingarnar vóru fálnar burtur.

TALVA ERROR! UNKNOWN SWITCH ARGUMENT.. HÖVUÐSHUGTØK Í SAMBAND VIÐ RÍKISVEITINGAR OG SAMANHANGIR TEIRRA MILLUM

Støði	Heiti	Týðningur	Talfestingar		
			Dømi 1	Dømi 2	Dømi 3
(1) IE	Innlendskur eftirspurningur = tøka bruttotjóðarúrtøku	Nýtsla og iløgur	1,12*BTÚ	1,12*BTÚ	1,12*BTÚ
(2) NV	Veiting úr ríkiskassa	Minus veiting úr Danmark	12% av BTÚ	12% av BTÚ	12% av BTÚ
(3) BTÚ	Bruttotjóðarúrtøka	Samlaða framleiðslan	BTÚ	BTÚ	BTÚ
(4) DkBTÚ	Veitingarpartur av BTÚ	Tann parturin av føroysku framleiðsluni, sum beinleiðis og óbeinleiðis stavar frá ríkisveitingunum.	6% av BTÚ	12% av BTÚ	18% av BTÚ
(5) FrBTÚ	Eginframleiðslan	Framleiðsla, um ongar veitingar høvdu verið.	94% av BTÚ	88% av BTÚ	82% av BTÚ
(6) k	Multiplikator viðv. NV	$\Delta BTÚ / \Delta NV$, tvs. broyting í framleiðslu við broyting í ríkisveitingum	0,5	1	1,5

Í dømi 2 og dømi 3 er ávirkanin av ríkisveitingum á føroyska búskapin mettt at vera størri. Við at minka veitingarnar td. 100 mió kr hevði framleiðslan eftir dømi 2 minkað 100 mió. kr og eftir dømi 3 150 mió kr.

Gapið millum IE, BTÚ og eginframleiðslu

Nevnt varð í byrjanini, at tær grundleggjandi støddirnar IE, BTÚ og tBTI fyri flestu búskapir vóru nøkulunda líka stórar. Verður hugt at føroyska tjóðarroknaskapinum fyri tíðarskeiðið, sæst, at stórir munur er á hesum støddum, og hetta stendst av ríkisveitingunum. Um framleiðslan BTÚ = 100, er innlenski eftirspurningurin IE = 112

og eginframleiðslan FrBTÚ eftir taldømunum í talvuni omanfyri millum 82 og 94⁴. Um føroyski innlendski eftirspurningurin, sum var í tíðarskeiðnum frá 1962-74 skuldi verið hildin á sama stigi uttan ríkisveitingar, hevði verið neyðugt við stórari uttanlandslántøku.

Tølini omanfyri viðv. multiplikatoreffekt (og tann út frá hesum metta eginframleiðsla) skulu takast við fyrivarni. Tølini eru ásett fyri at lýsa møguliga ávirkan, sum ríkisveitingarnar høvdu á føroyska búskapin í tíðarskeiðnum 1962 - 74, tá nøkulunda javnvág var á gjaldsjavnanum, tvs. at lítil og eingin nettouttanlandslántøka var.⁵

3.2 Ríkisveitingar/tilknýti til Danmark og føroyskt kreditvirði

Eftir 1974

Hugsast kann, at ávirkanin av ríkisveitingunum á aktivitetin í føroyska búskapinum í tíðarskeiðnum 1962-74 hevur ligið onkustaðni millum tey virði í dømi 1 og dømi 3, sum **Error! Unknown switch argument.** vísir. Hendan spurning fæst neyvan eintýtt svar upp á. Í tann mun henda ávirkan hevur gjørt seg galdandi, so er hon í tíðarskeiðnum *eftir* 1974 bert partur av teirri ávirkan, sum ríkisveitingarnar kunnu hugsast at hava havt á føroyska búskapin.

Tann konjunkturávirkan, sum eftir 1974 fór at gera seg galdandi afturat multiplikatorávirkanini, var týðningurin, sum ríkisveitingarnar høvdu fyri kredittvirðið hjá føroyska búskapinum.

Sum umrøtt er í kapitli 5, vórðu kapitalmarknaðirnir internationaliseraðir eftir oljubreppuna í 1973. Flestu lond í vesturheiminum gjørdur lógarbroytingar, soleiðis at tað varð lættari hjá myndugleikum og fyrirkomandi at útvega figging í útlandum.

Figging sum fløkuhálsur í smb. við nýtslu- og iløgeftirspurning

Hugsast kann, at avmarkaðir figgingarmøguleikar uttanfyri Føroyar fyri 1974 vóru ein høvuðsgrund til, at realiseraði innlendski eftirspurningurin ikki varð størri enn tøka bruttojóðarinntøkan. Við øðrum orðum var ringt at figgja undirskot av týðningi á gjaldsjavnanum fyri 1974.

Men tann vaksandi internationali figgjarmarknaðurin gjørdi, at føroyskir almennir myndugleikar og privati sektorurin í nógv størri mun enn áður fingu atgongd til lántøku uttanfyri Føroyar. Hesir lánimøguleikar vórðu frá 1974 til 1989 nógv brúktir, og hendan lántøka var ár um ár við til at figgja ein innlendskan eftirspurning, sum var nógv størri

⁴ Hesi vísitøl verða fyri grønlandska búskapin av Paldam mett til: BTÚ = 100, tBTI = 150 og GrBTÚ = 45, har GrBTÚ stendur fyri grønlandska eginframleiðslu.

⁵ Multiplikatorávirkanin í samband við veitingar (og inntøkur, sum ikki stava frá egnari "reinari" framleiðslu, td. í smb. við sølu av náttúruressurcum) kann hugsast at virka á ymsan hátt.

Multiplikatoreffektin er eitt marginalhugtak, sum sigur okkum hvussu nógv framleiðsla broyrist við eini broyting í einum exogenum variabli. Hvørji búskaparlig viðurskifti verða roknað at verða exogen er upp til tann, sum ger sær model av búskapinum. Útflutningur (X) verður vanligi roknaður sum exogener variabul, ma. tí at stóddin á eftirspurninginum hjá útlendingum eftir føroyskari framleiðslu ikki verður fastløgð inni í føroyska búskaparliga renslinum. Nøkulunda sama tankagongd er nýtt í smb. við ríkisstuðulin.

Ein marginal broyting kann verða stór ella lítil. Í analysuni her kann verða talan um smáar broytingar viðv. ríkisveitingum ella stórar. Um ógvusligar broytingar verða framdar frá einum ári til annað, kann hugsast, at long tíð gongur, áðrenn búskapurin hevur funnið sær nýggja langtíðarjavnvági í samband við framleiðslu og fólkatal.

enn tað, føroyingar sjálvir fíggaðu við egnari framleiðslu og veitingum úr ríkiskassanum. Árligu undirskotini á gjaldsávnanum høvdu við sær, at Føroyar frá at hava lítila nettouttanlandsskuld í 1974 skyldaðu 8,5 mia kr við árslok 1989.

Privat kreditvirði Útlenskir kreditorar veittu lán til Føroya, tí teir mettu, at kreditvirðið var nóg gott. Tá talan er um kreditvirðið, hevur tað týðning at skilja millum alment og privat kreditvirði. Privatar fyrirkomandi kunnu fara á húsagang. Lógir fyriskipa, hvussu búgvið skal gerast upp og býttast millum eigarar og kreditorar, tá ein privatrættarlig fyrirkomandi fer á húsagang. Hesi viðurskipti gera, at grundparturin í kreditvirðinum hjá einari privatar fyrirkomandi er rentabiliteturin í fyrirkomandi og virðið á teimum aktivum, sum verða fíggað.

Trygdir Bert í ávísan mun kann sigast, at lántøkan hjá privata sektorinum var grundað á tað kreditvirði, sum hesin sektorur sjálvur hevði. Kreditvirðið hjá privata sektorinum kann greinast í tveir partar, kreditvirðið hjá 1) privata framleiðslu- og húshaldssektorinum og 2) peningastovnssektorinum.

Framleiðslu- og húshaldssektor ad 1. Lánveiting úr útlondum til privata framleiðslu- og húshaldssektorin varð framd við, at útlenskir kreditorar sluppu fram at trygdum, sum framleiðslu- og húshaldssektorurin sjálvir stóðu fyri. Talan var um trygdir í fastari ogn, goymslum og annars í teimum anleggum og kapitalútgerðum, sum fígging varð veitt í samband við. Útlenskir kreditorar høvdu tó avmarkaða atgongd til trygdir í fastari ogn. Til dømis sluppu dansk realkreditfeløg ikki at veita fígging til sethús. Hinvegin var ofta trupult hjá flestu búskapareindum í framleiðslu- og húshaldssektorinum beinleiðis at læna frá útlenskum kreditorum, tí talan var um smáar búskapareindir við stórum informátiónsfjarstøðu til útlenskan lánveitarar. Privati framleiðslu- og húshaldssektorurin stóð tó fyri stórum parti av tí úttanlandslántøku, sum fór fram, men hetta varð í sera stóran mun hjálpt av tí kreditvirði, sum hesir lánveitarar fingu frá føroyskum bankum og landskassanum í samband við veðhald.

Føroysku bankarnir ad 2. Útlensku lánveitararnir góðtóku fram til 1989 í stóran mun veðhald frá føroysku bankunum sum trygd. Fyrst á árinum 1989 vóru allar ábyrgdir hjá føroysku bankunum næstan 3 mia kr. Hetta svaraði tá til meira enn 250% av eginkapitalinum hjá bankunum, og roknað má við, at størsti parturin av hesum veðhaldum var veittur í samband við lántøku úttanfyri Føroyar hjá framleiðslu- og húshaldssektorinum.

At útlenskir lánveitarar mettu kreditvirðið hjá føroysku bankunum so høgt, at teir góðtóku so stór veðhald frá teimum, kann tykjast lægt. Lagt skal tó verða til merkis, at avsetingar hjá føroyskum bankum í 80-unum høvdu verið óvanliga stórar sæð í mun til avsetingar hjá peningastovnum annars í ríkinum, og roknskapartølini vístu positiva gongd langt út í 80-ini. Hartil hevði ein stórum partur av útlánunum til fiskivinnuna landskassaveðhald, og hesi útlán minkaðu tí ikki í sjálvum sær um kreditvirðið hjá bankunum. Í ávísan mun kann tí sigast, at kreditvirðið hjá bankunum kom frá landskassanum. Harafturat vóru bankarnir serligar fyrirkomandi, av tí at tær róku virksemd eftir ríkislógum, undir eftirliti av Finanstilsynet.

Alment kreditvirði Almennir stovnar og fyrirkomandi kunna ikki á sama hátt, sum privatar fyrirkomandi og húshald, fara á húsagang. Hetta hongur saman við, at tað almenna oftast við lóg hevur áttikið sær at reka eitt ávíst virksemd ella eina skyldu, og at tað almenna hevur rætt til at

útvega inntøkur við skatti og gjøldum. Atgongdin hjá tí almenna til at útvega sær inntøkur við skatti ger, at serligt kreditvirði er tengt at hesum sektori.

Kreditvirði hjá landskassa og tilknýti til Danmark

Fyri føroyska almenna sektorin kemur harafturat kreditvirðið, sum stavar frá tí tilknýti til danska almenna sektorin (statskassan), sum er innbygt í heimastýrisskipanina, og sum hevur verið eyðsýnt í samband við ríkisveitingarnar. Nógv bendir á, at útlenskir - og innlenskir - kreditorar í sambandi við lánveiting til føroyska almenna sektorin - og partvís eisini privata sektorin - hava havt hetta í huganum. Í øllum førum er í dag veruleiki, at danski staturin átók sær uppgávuna sum "lender of last resort", tá ið føroyski búskapurin var fyri álvarsligum bakkasti, og at staturin hervið stóð aftanfyri kreditvirðið hjá tí føroyska almenna sektorinum og eisini búskapinum sum heild.

Umsiting av almennum kreditvirði

Tað skuldi verið greið pengapolitisk uppgáva at fyrisitið almenna kredittvirðið við skynsemi. Út frá gongdini eftir 1974 og serliga í 80-unum má tó sigast, at kreditvirðið hjá tí almenna varð umsitið - møguliga ótilvitað - á sera óvarnan hátt. Hetta kom til sjóndar í sambandi við:

- landskassaveðhøld, sum veitt vórðu í sambandi við lántøku hjá flutnings- og fiskivinnuni og almennum stovnum
- lántøku hjá almennum stovnum (uttan beinleiðis trygd frá landskassanum) og
- stórari lántøku hjá føroysku kommununum

Landskassin kom við hesum ikki bert at bera risiko í samband við sína egnu lántøku, men eisini í stóran mun í samband við lántøku hjá almenna sektorinum annars, peningastovnunum og framleiðsluvinnuni.

Hvat bygdi kreditvirðið á?

Sannlíkt er, at ein høvuðsgrund til, at kreditorar góðtøku, at landskassin varð bundin til so stóran tapsvanda, var, at inntøkukeldur landskassans ikki bert vóru tað, sum føroyska framleiðslan sjálv kundi bera, men eisini tær inntøkur, sum árliga vórðu veittar úr ríkiskassanum og møguligar aðrar serligar stuðulsveitingar úr ríkiskassanum, um tað tærnaði fyri. Afturat hesum hevur hákonjunktururin í tíðarskeiðnum 1983 til 89, tá ið tann stóra skuldarbindingin fór fram, helst gjørt, at lánveitarar yvirmettu virðið á teimum trygdum, sum veittar vórðu.

At almenna føroyska kreditvirðið soleiðis hekk saman við veitingum úr ríkiskassanum og ríkisrættarlígu skipanini yvirhøvur, og at tað varð umsitið so ekspansívt, gjørdi, at vanligar tapsvandametingar, sum høvdu við føroyska búskapin at gera, vóru linar. Fíggjarligu marknaðirnir sendu ikki einstaka lántakaranum og lánveitaranum⁶ røttu teknini um hækkandi rentustig og versnandi kreditmøguleikar sum ábending um vaksandi rísiko í tí tíðarskeiði, tá ið tann stóra lántøkan fór fram.

Í tíðarskeiðnum frá 1974 til 1989 vaks nettouttanlandsskuld Føroya, sum nevnt, upp í 8,5 mia kr. Nettouttanlandslántøkan var serliga stór í árunum 1983 - 89. Tvs., at føroyski búskapurin í samskifti sínum við umheimin tók á seg útreiðslur, sum vóru nógv hægri enn tað, framleiðsla og ríkisveitingar fíggjaðu. Í tíðarskeiðinum vóru

⁶ Herundir eisini tey føroysku virkini og húsharhaldini, sum stórt sæð fóru allar sínar pengaplaseringar til føroysku peningastovnarnar.

ríkisveitingar í miðal 750 mió kr, meðan miðal nettólántøka í útlandum var 950 mió kr um árið.

Lántøka og iløgukvota

Íløgurnar í føroyska búskapinum hava, samanborið við onnur lond, verið óvanliga stórar. Í miðal var iløgukvotan, roknað sum lutfall millum iløgur og tøka bruttotjóðarinntøku, fyrri tíðarskeiðið 1962-74 umleið 29% og í tíðarskeiðnum 1975-89 33%.

Undir vanligum umstøðum nýtist lántøka til at fígga høgt iløgstig ikki at vera av tí ringa. Tvær fortreytir skulu tó vera til staðar.

- Fyri tað fyrsta er neyðugt, at útbyggingin av kapitalútgerðini ger búskapin betri fyrri í framtíðini at framleiða størri nøgdir og/ella at framleiða við betri kappingarføri. Íløgurnar, sum framdar vórðu í 80-unum, vóru í mongum førum beindar inn á vinnugreinar, sum finga alt ov stóra orku. Hetta merkti fyrri eitt nú fiskivinnuna, at framleiðslan vaks ikki, men minkaði.
- Fyri tað næsta er neyðugt í tann mun iløgur verða gjørdar í føroyska búskapinum til tess at skapa vøxtur í framleiðsluni, at framleiðslutilfeingið er tøkt. Føroyski búskapurin var tíverri longu fyrri miðjuna av 80-unum í tí støðu, at arbeiðsmegi vantaði innan flestu vinnugreinar. Tann innflutti parturin av iløgunum má tí metast at hava verið sera stórir í seinna parti av 80-unum. Hetta kom ikki bert til sjóndar í undirskotinum á vøru- og tænastráttinum (tvs. XM liðið í líkning 5), men eisini í lønum til útlenska arbeiðsmegi (tvs. part av NRL-liðinum í líkning 5) og hækkandi innlenskum kostnaðarstigi.

$$5) \quad GJ = XM + NRL - NV$$

Innlenski eftirspurningurin í tíðarskeiðnum 1974-89 var hvørt ár størri enn tøka bruttotjóðarinntøkan. Við hesum var ein ónd ringrás byrjað, tí búskapurin fekk størri og størri uttanlandsskuld at dragast við og við hesum eisini størri nettorentuútreiðslur til umheimin. Tvs., at NRL-liðið í líkning 5) varð størri. Vit kunna lýsa hesa gongd út frá líkning 5) við tølum fyrri 1971 og 1988 sum dømi.

TALVA ERROR! UNKNOWN SWITCH ARGUMENT.: GJALDSJAVNI FØROYA FYRI 1971 OG 1989

Gjaldsjavnapartur	1971	1988
XM Undirskot á vøru- og tænastráttinum	69	1.355
+ NRL Nettogjaldingar viðv. Rentum og lønum til útland	11	1.100
- NV Veitingar úr ríkiskassanum	93	855
= GJ Gjaldsjavnahall	-13	1.600

Viðmerking: Í hesari uppstilling verður av frálærligum grundum sæð burtur frá gjaldingum viðv. yvirskoti frá Danmarks Nationalbank, tryggingargjöldum og øðrum smærri gjaldingum. Samlaða undirskotið á loypandi postum verður av hesum rundað upp til 1,6 mia kr, eins og avrundingar og metingar eru gjørdar í samband við tænastráttinum og nettoløngjaldingar til útland. Postarnir, sum eru nevndir síðst, eru ikki gjørdir upp í gjaldsjavnauppgærdum hjá Hagstovu Føroya, men eru partar av sonevndum "restbólki", sum fyrri 1988 er settur til umleið 1 mia kr. Hesin postur

er í høvuðsheitum settur saman av óskrásettum tænaupostum og lønargjaldingum til og úr Føroyum. Undirskot á tænaupostum er her mettt til 500 mió kr og í samband við XM lagt afturat skrásettum tølum í kunngjørdum tølum frá Hagstovu Føroya. Restin av "restbólki", tvs. tær her mettu nettólønargjaldingar, er lögð afturat mettum nettorentuútreiðslum, soleiðis sum hesar eru uppgjörðar av Hagstovu Føroya.

Error! Unknown switch argument. vísir, at í 1971 varð undirskot á vøru- og tænaupostum (XM) saman við nettorentu og lønargjaldingum grovt sagt mótvigað av ríkisveitingum, soleiðis at samlaða úrslitið á gjaldsjavnanum var eitt minni yvirskot upp á 13 mió kr. Í 1988 er skuldin vorðin so stór, at nettorentuútreiðslur á NRL-posti (600 mió av 1,1 mia) vóru nærum líka stórar sum inntøkuveitingar frá ríkiskassanum⁷. Tann í stóran mun lánfíggaði aktiviteturin í føroyska búskapinum var so stórur, at innlenska arbeiðsmegin ikki rakk til. Hetta kemur í 88-tølunum til sjóndar á NRL-postum við, at lønir til útlenska arbeiðsmegi vóru um ½ mia kr. Undirskotið á NRL-posti í alt varð 1,1 mia kr. Afturat hesum hevði stóri innlenski eftirspurningurin við sær so stóran innflutning, at føroyski búskapurin, hóast eitt hampuligt ár til útflutning í samband við vøru- og tænaupostum sín við útlond, hevði eitt undirskot upp á uml. 1,3 mia kr. Loypanði postar í alt vísu við hesum undirskot upp á 1,6 mia kr.

Allýsingar

3.3. Veitingar úr ríkiskassanum og kappingarføri hjá føroysku vinnuni

Kapping er týðandi hugtak í búskaparteori. Kappast verður á marknaðinum og her mæta teir, sum framleiða vørur og tænaupostur, móguligum keyparum. Eru fleiri framleiðarar komnir út á marknaðin við somu (ella líknandi) framleiðslu, er sannlíkt, at hesir fara at kappast um keyparar til framleiðslu sína. Kappingarparametrar eru prísur, dygd, gjaldstreytir, design, útveganartíð osfr.

Skiljast kann í millum innlenskar og útlenskar marknaðir. Á innlenska marknaðinum velur føroyski keyparin at ognar sær ávísa vøru ella tænaupost, sum framleidd er í Føroyum ella úti í heimi. Á útlenska marknaðinum kunnu útlenskir brúkarar keypa sær føroyska ella útlenska framleiðslu.

Bæði á innlenskum og útlenskum marknaðum kappast føroyskar fyrirkøpur móti útlenskum fyrirkøpum, og í hesum sambandi verður ofta tosað um *kappingarføri* hjá føroysku vinnuni. Kappingarføri snýr seg um evni og móguleikar hjá føroyskum fyrirkøpum at kappast við útlenskar fyrirkøpur.

Um hví neyðugt er at geva kappingarførinum ans

Kappingarføri er eitt makroøkonomiskt hugtak, tvs. eitt hugtak, sum nýtt verður í samband við lýsing av og ætlanir fyri búskapin sum heild.

Vanligir málsetningar í búskaparpolitikki eru:

- arbeiði til øll arbeiðsfør
- javnvág á gjaldsjavna
- jøvn prísgongd
- framleiðsluvøkstur.

Í sambandi við kappingarføri verður serliga tosað um arbeiði til øll arbeiðsfør (eisini nevnt *innara javnvág*) og javnvág á gjaldsjavna (eisini nevnt *ytra javnvág*).

⁷ Árið eftir, tvs. í 1989, varð nettorentuuposturin størri enn veitingarnar.

Fyri smáar opnar búskapir kann tað vera trupult at røkka málunum um innaru og ytru javnvág samstundis. Tá ið roynt hevur verið at økja innlenska eftirspurningin til tess at basa arbeiðsloysi, hevur hetta ofta havt við sær gjaldsjavnaundirskot orsakað av vaksandi innflutningi og minkandi útflutningi. Tá ið innlenski eftirspurningurin til nýtslu og iløgur hinvegin er minkaður, er arbeiðsloysið vaksið og gjaldsjavnin batnaður.

Málkonflikt

Hesir búskaparteoretisku samanhangir eru eisini galdandi fyri føroyska búskapin, og gongdin seinnu helvt av 80-unum við ov lítlari (innlendis) arbeiðmegi og stórum gjaldsjavnaundirskoti og gongdin fyrru helvt av 90-unum við stórum gjaldsjavnayvirskoti og arbeiðsloysi eru dømi um hetta.

Andsøgnin millum búskaparmáluni javnvág á gjaldsjavna og lítið/einki arbeiðsloysi hevur givið teimum, ið leggja til rættis búskaparpolitikkin, trupulleikar. Tey vanligu búskaparamboðini til at ávirka eftirspurningin við - tvs. figgjarpolitikkurin⁸ og vanligi pengapolitikkurin⁹ - hava ikki verið nøktandi, um málini um innaru og ytru javnvág skulu røkkast samstundis. Neyðugt kann tí vera at gera onnur búskaparpolitisk inntriv, sum mótvirka óýnsktum fylgjum fyri gjaldsjavnan av øktum innlenskum eftirspurningi. Hetta kann gerast við politikki, sum hevur til endamáls at bøta um kappingarevnini hjá føroyskum vinnulívi.

Verður bøtt um kappingarevnini, verða innara og ytra javnvágin ávirkaðar, soleiðis at eftirspurningur í Føroyum og í útlandum verður vendar frá útlandskari framleiðslu til føroyska framleiðslu. Hetta slag av búskaparpolitikki hevur tí ikki í sær somu hjáárin sum figgjar- og pengapolitikkurin.

Tað, sum tað kostar at framleiða, hevur týðning fyri kappingarførið hjá føroyska vinnulívinum. Her er serliga talan um lønarlag, produktivitet, rentustig og gjaldoyrakurs.

Lønarlag

Samanhangir, sum hava at gera við lutfalsliga stórar einvegis gjaldingar til ein búskap og tey árin hetta fær á innlendis lønarstigið og harvið kappingarførið, eru nágreiniliga lýstir í bókini "Grønlands økonomiske udvikling" hjá Martin Paldam. Spurningurin um lønarstigið verður tí ikki greinaður út í æsir í hesum áliti, men bert høvuðssamanhangir verða endurgivnir.

Vit taka aftur útgangsstøðu í einum normalum búskapi. Tað vil siga, at vit hugsa okkum ein búskap, sum ikki fær einvegis veitingar frá útheiminum, og sum í útgangsstøðuni ikki hevur uttanlandsskuld og trupulleikar av inflatiónum (prísvøkstri).

⁸ Sum kann allýsast sum roynd myndugleikanna gjøgnum inntøkur og útreiðslur hins almenna at ávirka samlaða eftirspurningin og harvið virksemd í búskapinum.

⁹ Sum kann allýsast sum roynd myndugleikanna at ávirka rentustigið og lánsøguleikarnar. Pengapolitikkurin ávirkar soleiðis ikki beinleiðis eftirspurningin í búskapinum, men óbeinleiðis. Við at gera tað lætt (og biligt) at læna er sannlíkt, at eftirspurningur eftir iløgu- og nýtsluvørnum veksur, meðan hækkandi renta og versnandi lánsøguleikar minka um samlaða keypið til iløgu og nýtslu. Grundin til, at orðingin "vanligur pengapolitikkur" er nýtt her, er, at myndugleikar hava ikki nýtt umsiting av almennum kreditvirði tilvitað/beinleiðis sum amboð. Sæð út frá føroyskum royndum í 80-unum er greitt, at her er talan um ógvusligt pengapolitiskt amboð, sum nýtast skal við størsta varsemi.

- Produktivitetur** Sum vera mann, ynskja flest øll í hesum landi hægri løn, men útboð og eftirspurningur eftir arbeiðsorku, tvs. arbeiðsmarknaðurin, skapar okkum eina avmarkaða løn. Lønarlagið verður avmarkað av, hvat búskapurin kann bera, og her verður serliga hugsað um, hvat virði hvør lønartími kann skapa. Vi øðrum orðum er produktivitetur av stórum týðningi fyri lønarlagið í einum búskapi.
- Hækkandi lønir viðføra hækkandi prísir og vaksandi innflutning** Lønir, sum hækka, hava við sær størri keypsorku hjá fólki, og tað elvir aftur til vaksandi innflutning og príshækking. Hesir samanhangir kunnu lýsast við hesum dømi. Vit hugsa okkum, at hvør føroyingur fær 20% í lønarhækkan, og at hann velur at brúka 60 oyru av hvørjari krónu, hann hevur fingið í lønarhækkan, meðan 40 oyru fara til uppsparing. Hevur búskapurin eina innflutningskvotu upp á 40% av privatu nýtsluni hevur lønarhækkingin við sær, at gjaldsjavnin versnar 5% av samanlagdu lønarhækkingini ($20\% * 60\% * 40\%$). Restin av nýtsluvøkstrinum hevði farið móti innlendskari framleiðslu. Hetta hevði fyri ein part givið størri innlenska framleiðslu, men hugsandi er, at príslagan eisini hækkaði. Var lítil ella ongin tøk arbeiðsmegi fyri lønarhækkingina, er sannlíkt, at framleiðsluvøksturin hevði verið sera lítil, meðan príshækkingin hevði verið stór.
- Ein slík gongd átti at fingið politiska myndugleikan at tikið stig til tess at rækka búskaparligu málunum fyri gjaldsjavna og inflatión. Hetta kundi til dømis verið gjørt við at minka innlenska eftirspurningin við almennum sparingum og/ella skattahækkingum. Um nú upphædd, sum svarar til lønarvøksturin, kemur til búskapin, sum gáva úr útlondum, kunnu vit tó hugsa okkum, at tað politiskt hevði verið trupult (og kanska óneyðugt) at gjørt tiltøk, sum avmarkaðu keypsorkuna.
- Vinnur í altjóða kapping og vinnur í innlenskari kapping** Ymist hevði verið, hvussu hækkaða keypsorkan - líkamikið, um hon stavaði frá lønarhækkan ella einvegis veiting úr umheimi - hevði ávirkað ymsu vinnugreinarnar. Fyri útflutningsvinnuna, fiskivinnuna, hevði lønarhækkingin gjørt, at skiftisavlopið minkaði og fyri ávísar fiskavørur gjørdist negativt. Fyri vinnur, sum kappast við innfluttar vørur og tænar, hevði lønarhækkingin eisini havt við sær størri framleiðslukostnað og harvið minni vinning. Fyri ein part, kundu hesar vinnur loyst trupulleikan við at hækka prísir, men viljin hjá føroyingum (og øðrum kundum) til at "keypa føroyskt", hevði uttan iva minkað, um føroyska framleiðslan varð munandi dýrari enn útlenska framleiðslan.
- Samanumtikið hevði hækkað lønarlagað havt við sær, at kappingarførið versnaði og at nøkur virki innan vinnur við framleiðslu, sum lættliga fæst inn á internationalan marknað, høvdu farið á húsagang.
- Ríkisveitingar og fylgjur** Hyggja vit at ríkisveitingunum út frá hesum sjónarhorni, kunna vit gera hesar niðurstøður. Veitingarnar hava elvt til:
- Møguleika fyri einum innlenskum lønarstigi, sum er hægri enn produktiviteturin loyvur.
 - Ov høgt lønarstig í mun til produktivet ber í sær vánaligt kappingarføri, men fáa føroyingar stórar einvegis veitingar, er ikki so alneyðugt fyri javnvágina á gjaldsjavnanum at hava gott kappingarføri.

- Hetta kann føra til, at framleiðslan verður bend móti vinnum, sum gera vørur og tænastr - m.a. almennar tænastr - ið ikki verða handlaðar millum lond. Trupult verður eisini at fara undir nýggja framleiðslu í teimum vinnum, sum kappast við útlenska framleiðslu

Produktivitetur og ríkisveitingar

Sum sæst omanfyri eru fleiri viðurskifti kring ríkisveitingar og lønarlag, sum kunna hava havt óhepna ávirkan á kappingarførið hjá føroyska búskapinum. Men ríkisveitingarnar kunna eisini hugsast at hava havt góða ávirkan á kappingarførið í samband við teir karmar, sum føroyska vinnan hevur fingið at virka undir. Við hjálp frá ríkiskassanum hevur almenni sektorurin kunnað gjørt stórar útbyggingar í samferðslu loftvegis, á sjógvi og landi. Ein góður infrastrukturur bótir um kappingarførið hjá einum búskapi av tí, at virki spara tíð og pening til flutning av rávøru, arbeiðsmegi og endaligari framleiðslu.

Somuleiðis hevur útbygging og rakstur av útbúgvingarverki í Føroyum (og móguleikar fyri at nýta útbúgvingarverkið í Danmark og aðrastaðir) verið við til at tryggja føroyskum virkjum arbeiðsmegi, sum er før fyri at menna og nýta nýmótans tøkni í framleiðsluni.

3.4. Samandráttur

Virðið á ríkisveitingunum hevur í miðal fyri árinum 1962-74 svarað til 12% av bruttótjódarúrtøkuni hjá Føroyum. Fyri tíðarskeiðini 1975-89 og 1990-94 hevur lutfallið verið ávikavist 15% og 18% av BTÚ. Veitingar úr ríkiskassanum eru í miðal fyri tíðarskeiðið 1962-74 vaksnar 9%, tá hædd er tikin fyri inflatiún. Tilsvarandi realvøkstur fyri 1975-89 var 5% og fyri 1990-94 3%.

Einvegis veitingar til Føroya úr ríkiskassanum hava uttan iva havt týðning fyri framleiðslustigið í føroyska búskapinum, men torført er at siga nágreiniliga, hvussu stór ávirkanin hevur verið. Í hesum kapitli verður víst á 3 sløg av árinum, sum stava frá ríkisveitingunum. Tey eru:

- multiplikatorávirkan
- kreditvirðisávirkan
- ávirkan á kappingarføri

Multiplikator-ávirkan

Við multiplikatorávirkan verður her hugsað um, hvussu nógv prosent føroysk framleiðsla broytist fyri hvørt prosent, ríkisveitingar broytast. Hetta álit setir ikki neyv tøl á multiplikatorin. Í staðin er ein karmur - ella økonomiskt modell - sett fram við taldønum. Døminu lýsa multiplikatorar við útmárvirðunum $\frac{1}{2}$ og $1\frac{1}{2}$. Broying í BTÚ við burturfalli av ríkisveitingum svarandi til 12% av verandi BTÚ við einum multiplikatori sum er $\frac{1}{2}$ kann eftir valdum modeli metast til 6%. Um multiplikatorurin er $1\frac{1}{2}$ verður BTÚ eftir neyðuga tillagingartíð 18% lægri enn BTÚ við ríkisveitingum.

Sum sagt ber illa til at meta um multiplikatoreffekt viðv. ríkisveitingum, m.a. tí, at ríkisveitingarnar ikki í sjálvum sær er eftirspurningskomponentur. Veitingarnar koma fyri tað mesta upp í føroyska búskapin sum inntøka hjá landskassanum, og skulu tí broytast til eftirspurning eftir arbeiðsmegi og tilfari, áðrenn tær kunnu hava nakra

ávirkan á BTÚ. Hetta verður gjørt við politiskum samtyktum um útreiðslur og inntøkur landskassans, og tað ber ikki til at marka júst nýtsluna av "blökkinum" í hesum høpi. Visast kann tó á, at bondini á skatta- og útreiðslupolitikkin hava lyndi til at linka, tá fígging av almenna sektorinum ikki verður fingin til vega frá landsins borgarum, men uttaneftir.

Ávirkan frá almennum kreditvirði

Trupult er eisini at siga nágreiniliga hvør multiplikatoreffektin er av ríkisveitingunum, tí **kreditvirðisárin** í samband við ríkisveitingarnar - og heimastýrisskipanin sum so - eisini hefur havt stóra ávirkan á búskaparliga virksemd í nýggjari tíð. Í 80-unum, tá hendan ávirkan serliga gjørdi seg galdandi, komu árliga væl størri penganøgdir til føroyingar í samband við heimtøku av lánum enn penganøgdir, ið vórðu veittar føroyingum við ríkisveitingum.

Visast kann á, at kreditvirðið hjá føroyska búskapinum hefur verið stórt, og at føroyingar hava nýtt hetta kredittvirði ógvuliga ekspansivt. Hetta er sannroynd, sum gongdin í nettouttanlandsskuld Føroya í 80-unum er prógv um. Stórir partur av hesum kredittvirði, sum nýtt er bæði í samband við privata og almenna lántøku stavar frá kreditvirðinum hjá føroyska almenna sektorinum og hetta kreditvirðið er tengt at kreditvirðinum hjá statskassanum (danska almenna sektorinum). Lántøkan í 80-unum hefur havt ávirkan á BTÚ, mátað í krónum. Men BTÚ-vøgsturin hefur neyvan verið so stórir, tá ið hædd er tikin fyri tí prís- og lønarvøgstri, sum tann stóri innlendski eftirspurningurin hevði við sær.

Kappingarevni

Í hesum sambandi hefur tað týðning at lýsa kappingarførið hjá føroyska búskapinum. At Føroyar hava fingið stórar einvegis veitingar úr Danmark, hefur havt við sær, at ikki var so neyðugt við góðum kappingarfori fyri at hava javnvág á gjaldsjavnanum, tí at ríkisveitingarnar fíggaðu undirskotið á vøru- og tænastráttum.

Lønarlagið kundi tí vera hægri og/ella produktivitetur lægri, enn tey kundu verið uttan stóru ríkisveitingarnar. Hetta hefur havt týðning fyri vinnubygnaðin á tann hátt, at vinnur í kapping við útlenskar framleiðarar hava havt ilt við at fóta sær, meðan vinnur (og almennir stovnar) uttan kapping uttanífrá hava staðið sterkar í kappingini um tøku innlendsku arbeiðsmegina.

Hendan avskeplan av vinnubygnaðinum varð ikki minni av tí ov stóra innlenska eftirspurninginum í 80-unum. Trupult var at stovna nýggjar útflutningsvinnur og at byrja framleiðslu av vørum og tænastráttum, sum føroyingar vanliga høvdu flutt inn.

Ríkisveitingarnar hava tó havt góða ávirkan á kappingarførið, tí tað hefur borið til at útbyggja infrastruktur og útbúgvingarverk.

Samanumtikið kann sigast, at positiv árin av ríkisveitingum hava verið at:

- føroyingar hava havt ráð til væl størri nýtslu og íløgur, enn teir sjálvir framleiddu (uttan lántøku uttanlands),
- innlenska framleiðslan hefur verið størri, enn hon hevði verið uttan ríkisveitingar,
- ríkisveitingarnar (tilknýtið til Danmark) hava styrkt føroyskt kredittvirði, sum hevði við sær lægri rentu,

- ríkisveitingarnar hava gjørt tað møguligt at útbyggja infrastruktur og útbúgvingarverk skjótt og soleiðis bøtt um kappingarevnini hjá føroysku vinnuni

Negativ árin av ríkisveitingunum hava verið:

- linari krøv til búskaparligt umhugsni. Tilknytið til danska ríkið gav eitt kredittvirði, sum gjørdi at ongar fíggaravmarkingar (budgetrestriktiónir) vóru, og tí bar til hjá føroyingum at læna seg um rygg,
- vandi fyri ov høgum lønarlagi og kostnaðarstigi, sum fremur ein vinnubygnað, ið ger búskapin bundnan at framhaldandi ríkisveitingum.

4. KAPITALISERING AV BLOKKINUM

Um hugtakið kapitalisering

4.1 Rokniteknisk lýsing av kapitaliseraðum virði

Tá tosað hevur verið um kapitalisering, er tíðum komið fyri, at luttakarar í einum orðaskifti hava nýtt hugtakið “kapitalisering” um eithvørt annað enn tað, tað er. Til tess at sleppa undan at hugtøkini fløkjast verður fyrst í hesum kapitli greitt frá, hvat liggur í hugtakinum og hvussu kapitaliserað virði verður roknað út.

Kapitaliserað virði er ein røð av gjaldingum, t.d. árligar gjaldingar, roknaðar um til eina samlaða upphædd eitt ávíst tíðarhvarv við rentu og rentu rentu. Gjaldingar kunnu fyrst aftur í tíð undan gjaldingunum, tá verður talað um nútíðarvirði ella afturdiskonterað virði. Somu gjaldingar kunnu eisini fyrst fram í tíð til aftaná gjaldingarnar, tá verður talað um framtíðarvirði ella forútdiskonterað virði.

Skal veljast ímillum at fáa 100 kr útgoldnar í dag ella um eitt ár, verður uttan iva valt at fáa peningin útgoldnan í dag. Við t.d. 5% í rentu kundi peningurin verið settur til rentu í 1 ár, og harvið havt eitt virði uppá 100 kr + rentu í eitt ár ella

$$100 \cdot (1 + 0,05) = 105 \text{ kr}$$

eftir hetta árið við hesum 5% í rentu. Í hesum føri er framtíðarvirðið 105 kr. Er rentan 0%, kann tað gera tað sama, um tær 100 kr verða útgoldnar í dag ella um eitt ár, tí eingin renta legst afturat.

So kann verða spurt, hvat virði gjaldingin skal hava í dag, fyri at hon skal verða verd 100 kr um eitt ár. Tað veldst um rentuna, og siga vit, at rentan er 5%, verður nútíðarvirðið:

$$\frac{100}{(1 + 0,05)} = 95,24$$

Skulu vit við øðrum orðum kapitalisera ta gjalding, sum átti at fella um 1 ár, fáa vit í dag útgoldnar kr 95,24, sum er sama virði sum 100 kr um 1 ár.

Dagliga verða lánsbrøv príssett á tann hátt, at keypari keypir lánsbræv fyri eina upphædd, sum hann í mesta lagi vil lata í útgjaldi í dag fyri í framtíðini at fáa eina upphædd í inngjaldi. Munurin millum hesar upphæddir er rentan.

Á marknaðinum eru tveir partar. Hin parturin, lánsbrævaseljarin, selir lánsbræv fyri eina upphædd, sum hann í minsta lagi vil hava í inngjaldi í dag, fyri um 1 ár at gjalda 100 kr aftur.

Á henda hátt kunnu vit hugsa okkum, at investor keypir 1 ára lánsbræv, navnvirði 100 kr og onga áljóðandi rentu fyri 5% í (effektivari) rentu. Kursurin verður tá 95,24.

Niðurstøðan í hesum dømi er, at móttakarin er eins ríkur ella fátækur, um hann fær 95,24 kr í dag ella 100 kr um 1 ár.

Í døminum omanfyri var ikki roknað við inflatióin, sum minkar um virðið á peninginum. Síga vit, at rentan framvegis er 5% og inflatióin er 5%, er

$$\text{realrentan} = \frac{(1 + \text{renta})}{(1 + \text{inflatióin})} - 1 = \frac{(1 + 0,05)}{(1 + 0,05)} - 1 = 0 \approx \text{renta} - \text{inflatióin}$$

Undir hesum fortreytum verður nútíðarvirðið á teimum 100 kr um eitt ár

$$\frac{100}{\left[\frac{(1 + 0,05)}{(1 + 0,05)} \right]} = 100,$$

tí inflatióin máar burtur virðið. Við realrentu uppá 0% hava 100 kr í dag virðið uppá 100 kr um eitt ár og øvugt.

Longur úti í framtíðini vit fáa upphæddina, minni týdning hefur hon í nútíðarvirði, sum víst niðanfyri við eini árligari gjalding á 100 kr yvir 3 ár, 5% í rentu og inflatióin uppá 2%:

$$\frac{100}{\left[\frac{(1 + 0,05)}{(1 + 0,02)} \right]} = 97,14$$

$$\frac{100}{\left[\frac{(1 + 0,05)}{(1 + 0,02)} \right]^2} = 94,37$$

$$\frac{100}{\left[\frac{(1 + 0,05)}{(1 + 0,02)} \right]^3} = 91,67$$

283,18

Kapitaliseraða virðið á øllum trimum gjaldingunum er sostatt ialt 283,18.

Fyritreytir fyri kapitalisering av blokkinum

At náa fram til rætt kapitalvirði krevur, at ávísar fyritreytir eru loknar, og nevast skal,

- at** vissa er um framtíðar inngjaldingarnar,
- at** roknað verður við neyvri framtíðar inflatióin ella vøkstri í gjaldingini
- at** diskonteringsrentan er tann rætta.

Rætta kapitalvirðið er, sum víst á omanfyri, gjaldingar í framtíðini, sum eru roknaðar um til dagsins virði, og tá viðurskiftini eru millum tveir partar, er í grundregluni ikki munur á nær, gjaldingarnar fella, men vissa skal verða fyri teimum. Tað ber jú ikki til at kapitalisera gjaldingar, sum ongantíð høvdu komið.

Sum er, hevur landskassin lyfti um heildarstuðul í 1996, 1997 og 1998 á sama stigi, t.v.s. javnað við donsku inflatióini. Tað er illa hugsandi, at blokkstuðulin verður heilt tikin av eftir 1998, men upphæddin verður ásett eftir samráðingar millum partarnar báðar, tann latandi og móttakandi, og veldst um hvørjar vánir eru fyri føroyska samfelagsbúskapin.

Kapitalvirði verður her útroknað eftir heildarveitingunum ella blokkinum til landskassan. Aðra staðir í álitinum verður roknað við samlaðu ríkisútreiðslunum av Føroyum. Útrokningarnar kundu eins væl verði gjørdar av útreiðslunum, sum ríkið hevur av Føroyum. Í tí føri hevði kapitalvirðið verið tilsvarandi størri.

Skal kapitalvirðið á blokkinum roknast, má gitast um gjaldingarnar, t.v.s. hvussu stórar tær verða, og hvussu nógv ár tær fara at ganga. Framferðarhátturin er tann sami, tá kursvirðið á lánsbrøvum verður roknað, men tá er bindandi lyfti um gjaldingarnar, sum ikki skal gitast ella metast um.

Kapitalisering undir ymsum fortreytum

Fyritreytin um framtíðar inflatióin ella vøkstur í gjaldingini ávirkar støddina á kapitalvirðinum. Við at hyggja at talbrotunum omanfyri sæst, at jú størri inflatióin roknað verður við í mun til rentuna, jú minni verður nevnanin og jú størri kapitalvirðið. At rokna við inflatióin er tað sama sum at rokna við vøstri í árligu gjaldingunum. Av hesum sæst, at samanhangur er millum inflatióin og støddina á framtíðar inngjaldingunum.

Spurningurin um, hvør diskonteringsrenta er tann rætta, kann vera ringur at avgera, og tí kann verða neyðugt at grundgeva seg fram til ta frægastu.

Skal blokkurin kapitaliserast, merkir tað, at danski staturin má fáa alla upphæddina til vega í dag í staðin fyri so hvørt, sum higartil. Staturin útvegar peningin við at útskriva og selja lánsbrøv, og lánstíðin svarar til ta tíð, sum føroyingar annars høvdu fingið árliga veiting. Hinvegin kann føroyska heimastýrið tá seta ta kapitaliseraðu upphæddina í donsk lánsbrøv. Tí er ikki av leið at nýta donsku statslánsbræventuna í hesum viðfangi.

Endaleys gjalds-rekkja

Verður blokkurin útgoldin í alla framtíð á verandi stigi, verða fyritreytirnar hesar:

Gjalding	860 mió kr
Vøkstur/inflatióin	2,00%
Renta	8,21%

Gjalding er tann upphædd, sum verður latin Føroyum í 1996. Inflatiónin er frameftir sett at verða á sama stigi sum í dag. Rentan á 28 ára statslánum er 8,21% og tí nýtt her¹⁰. Undir hesum fyritleytingum verður kapitaliseraða virðið

$$\frac{860}{\left[\frac{1,0821}{1,02} \right] - 1} = 14.126 \text{ mió}$$

Kapitalisering yvir 28 ár

Annar møguleiki er, at stjórnin og landsstýrið semjast um, at føroyingar í dag fáa útgaldið kapitaliseraða virðið av blokkstuðlinum tey næstu 28 árin. Fyritleytingar verða tá:

Gjalding	860 mió kr
Vøxtur/inflatión	2,00%
Renta	8,21%
Áramál	28 ár

og kapitaliseraða virðið verður

$$\frac{860}{\sum_{t=1}^{28} \left[\frac{(1+0,0821)^t}{(1+0,02)^t} \right]} = 11.426 \text{ mió kr}$$

Kapitalisering yvir 8 ár og 5 ár

Hugt kann eisini verða eftir, hvussu stórt kapitaliseraða virðið á blokkinum verður, um hann hevði verðið latin ávikavist 8 og 5 ár fram í tíðina:

Áramál	8 ár	5 ár
Gjalding	860 mió kr	860 mió kr
Vøxtur/inflatión	2,00%	2,00%
Renta	7,06%	6,29%
Kapitaliserað virði	5.567 mió kr	3.807 mió kr

Um olja verður funnin á føroyskum øki

Higartil hevur ikki verið hugt at blokkinum við atliti til væntaða oljuvinnu í Føroyum. Væl er hugsandi, at danir í eini samráðingastøðu fara at hava í huga vánirnar um inntøkur úr undirgrundini.

Undir slíkum umstøðum er ikki realistiskt at hugsa sær, at blokkstuðul verður goldin Føroyum á sama stigi næstu 30 árin. Niðanfyri er gjørd ein roynd at meta um gongdina í blokkinum undir hesi fyritleyting, eins og kapitaliseraða virðið er roknað út.

Í dømunum er roknað við, at blokkurin verður veittur á núverandi stigi fyrstu árin. Síðani minskar hann javnt til tess hann fellur burtur. Verður hetta so, er kapitaliseraða virðið á blokkinum 5,7 mia kr.

¹⁰ Í dømunum er rentan tann 5. september 1996 nýtt.

TALVA ERROR! UNKNOWN SWITCH ARGUMENT.. NÚTÍÐARVIRÐI Á BLOKKSTUÐLINUM

t	Ár	Renta r	Inflatións- rata g	Diskonter- ingsfaktor d	Blokk- stuðul C	Nútiðar- virði d*C
1	1997	7,5%	2,0%	94,9%	860	816
2	1998	7,5%	2,0%	90,1%	860	775
3	1999	7,5%	2,0%	85,5%	860	735
4	2000	7,5%	2,0%	81,1%	860	698
5	2001	7,5%	2,0%	77,0%	860	662
6	2002	7,5%	2,0%	73,1%	860	628
7	2003	7,5%	2,0%	69,3%	717	497
8	2004	7,5%	2,0%	65,8%	573	377
9	2005	7,5%	2,0%	62,4%	430	268
10	2006	7,5%	2,0%	59,3%	287	170
11	2007	7,5%	2,0%	56,2%	143	81
Nútiðarvirði						5.707

Viðm: Diskonteringsfaktor $d = 1/((1+r)/(1+g))^t$

4.2 Viðurskipti viðvíkjandi blokkinum frá ymsum áskoðanum

Sum greitt er frá í byrjanini av hesum kapitli, er sjálvur grundtankin í einari kapitalisering, at ein roknar seg fram til, hvussu stór ein upphædd, ið verður útgoldin í einum beinanvegin, skal vera, fyri at hon skal hava sama virði fyri móttakarinn sum ein røð av gjaldingum yvir fleiri ár. Tvs, at móttakarinn hvørki verður fátækari ella ríkari av at fáa ta kapitaliseraðu upphæddina útgoldna heldur enn sum eina røð av gjaldingum. Í prinsippinum skuldu Føroyar sostatt hvørki blivið ríkari ella fátækari av, at blokkurin var kapitaliseraður.

Fyritreytirnar fyri hesa niðurstøðu eru tó, sum omanfyri víst á:

- at víska er um framtíðar inngjaldingar
- at víska er fyri hvussu stór framtíðar inflatióin er
- at diskonteringsrentan er tann rætta

Ásannast má, at víska ikki kann fáast fyri hesi viðurskipti, tá ið talan er um blokkstuðulin. Varð blokkurin soleiðis kapitaliseraður eftir t.d. 10 árum, meðan blokkveiting annars helt fram næstu 30 árin, høvdu Føroyar verið fátækari. Øvugt høvdu Føroyar verðið ríkari, um blokkveitingin annars bara helt fram næstu 5 árin. Men viðurskipti og umstøður broytast støðugt, so tað fæst sjálvandi ikki at vita, og als ikki so leingi Danmark ikki hevur tikið avgjörda endaliga støðu til spurningin.

Sum høvðusregla mugu vit rokna við, at danir og føroyingar vita eins nógv ella lítið um hesi viðurskipti. Verður kapitaliseringin ein vinningur fyri Føroyar, gerst hon harvið ein missur fyri Danmark, og øvugt.

Ein kundi kanska hugsað sær, at ein hevði ein "regulerings-klausul" í móguligari avtalu um kapitalisering, soleiðis at ein kundi rættað ta kapitaliseraðu upphæddina, um tann faktiska gongdin ikki samsvaraði við fortreytirnar fyri útrokningina av blokkinum. Á

hendan hátt hevði verið møguligt at komið rættiliga nær at tí "rætta" kapitaliseraða virðinum.

Munurin millum ein kapitaliseraðan blokk og ein blokk í fleiri gjøldum er í prinsippinum, um ongar bindingar eru, at kapitaliseraði blokkurin kann nýtast, sum feroyingar vilja. Upphæddin kann bindast í lánsbrøv og rentuavkastið nýtast til t.d. rakstur av almenna sektorinum. Lánsbrøvini kunnu eisini verða seld so við og við og harvið kann gjaldføri færast til landskassan í sama mynstri, sum um blokkurin annars hevði verið goldin úr Danmark. Kapitaliseraða virðið á blokkinum kundi eisini, alt sum tað var, verið nýtt innan stutta tíð til td. íløgur o.s.fr.

Um blokkurin longu er kapitaliseraður

Feroyingar kunnu tó ikki nýta tann kapitaliseraða blokkin sum teir vilja. Føroyar finga milliardaupphædd, tá lán vórðu tikin til ymisk endamál. Hesi lán lótu lánveitarar, sum óiva hildu, at danir fóru at halda fram at flyta feroyingum pengar árliga. Hetta hava lántakararnir helst eisini hildið. Á tann hátt er frammanundan roknað við blokkinum, so sigast kann, at hann longu er kapitaliseraður (forútdiskonteraður).

Skuldin er fyri stóran part upptikin av privatum lántakarum, men við trygdum frá landskassa og peningastovnum. Síðan hevur landskassin við effektivum vøðhaldum og bankabjargingum yvirtikið stóran part av uttanlandsskuldini, meðan danska ríkið er komið inn sum høvuðslánveitari landskassans.

Verður kapitaliseraða virðið á blokkinum útgoldið feroyingum í dag og nýtt til at afturgjalda skuld við, verður hetta mest ein minking av bruttotølum. Skuldin og harvið lámsgjöld minka, eins og árliga blokkveitingin minkar ella fellur burtur.

Tískil eru feroyingar bundnir til at nýta tann kapitaliseraða blokkin á ávisan hátt, og hetta hevur við sær fylgjur fyri likviditetin hjá landskassanum. Rentugjaldingar og avdráttir fyri skuldina til danska statin falla burtur. Um grundarlagið fyri útrokningum av kapitaliseraða blokkinum er ein blokkur, ið minkar um nøkur ár, so er tað gjaldføri, føroyski búskapurin missur í árligum blokki tey fyrstu árin stórri enn tað hann sparir í rentum. Tvs., at føroyski búskapurin fær eitt verri úrslit á gjaldsjavnanum samstundis, sum rakstur landskassans versnar (**Error! Unknown switch argument.** og **Error! Unknown switch argument.**). Um tann kapitaliseraði blokkurin verður roknaður út frá blokkgjaldingum í alla framtíð, so versnar gjaldsjavnin og rakstur landskassans ikki.

Meting um gjaldsjavnan uttan blokkstuðul

Tá skuld Føroya til statskassan í 1998 verður upp á tað mesta, verða rentugjaldingarnar til statskassan væntandi 380 mió kr. Við sama árliga vøkstri sum undanfarin ár - 2% - kann blokkstuðulin fyri 1998 roknast til 894 mió kr. Verður blokkurin kapitaliseraður og mótroknaður í skuldini til ríkiskassan, verða renturnar minni at gjalda, meðan inntøkan frá blokkstuðulinum fellur burtur.

Error! Unknown switch argument. visir eina meting av úrslitinum á loypandi postum, eftir kapitalisering av blokkinum, har kapitalvirðið verður á leið tað sama, sum skuldin til statskassan, samanber dømið frammanfyri, har blokkveiting í 8 ár verður kapitaliserað til umleið 5,6 mia kr. Í tí førinum versnar avlopið við góðum 500 mió kr.

Verður blokkurin í staðin kapitaliseraður, roknað yvir 28 ár, kann avkastið av muninum millum kapitalvirðið og skuldina til statskassan plaserast langt, og kasta so mikið av sær, at gjaldsjavnaurslitið ikki broytist stórvegis.

TALVA ERROR! UNKNOWN SWITCH ARGUMENT.. METING UM GJALDSJAVNAN 1998

<i>Mið kr</i>	Við blokk- stuðuli	Uttan blokk- stuðul	Munur
Útflutningur (fob)	2.224	2.224	
Útflutningur, tænastr	325	325	
Inntøkuflytingar, inntøkur	1.757	863	-894
Inntøkur frá útlandum	4.306	3.412	-894
Innflutningur (cif)	1.936	1.936	
Innflutningur, tænastr	651	651	
Inntøkuflytingar, útreiðslur	725	345	-380
Útreiðslur til útland	3.312	2.932	-380
Handilsjavni	288	288	
Tænastujavni	-326	-326	
Veitingarjavni	1.032	518	-514
Loypanði postar	994	480	-514

**Meting um
figgjarlógina uttan
blokkstuðul**

Á sama hátt sum við gjaldsjavnanum, er gjørd ein roynd at meta um landskassans inntøkur og útreiðslur. **Error! Unknown switch argument.** gevur eina ábending um hvussu inntøkur og útreiðslur landskassans verða, um blokkstuðulin verður kapitaliseraður.

Error! Unknown switch argument. vísir, hvussu ávirkanin verður á landskassans rakstrar-, anleggs- og útlánsúrslit, um kapitaliseraða virðið júst svarar til skuld landskassans til statskassan, t.e. roknað yvir 8 ár. Av tí at tað eru landskassans inntøkur og rentuútreiðslur, sum talan er um, verður beinleiðis munurin tann sami á figgjarlógini sum á gjaldsjavnanum í 1998.

Fyrsta beinleiðis avleiðingin av hesum verður, at yvirskot uppá slakar 100 mió kr verður til undirskot uppá stívliga 400 mió kr. Fyri at bøta um hetta, verður neyðugt at stramma figgjarpolitikkinn, við at skerja útreiðslurnar og/ella økja skatta- og avgjaldsinntøkurnar ella læna til tað, sum útreiðslurnar tá eru størri enn inntøkurnar.

Onnur avleiðing verður, at í árunum eftir, skal landskassin ikki rinda avdráttir til statskassan, og tað minkar so um bruttokassaundirskotið.

Fyritreytirnar eru tær somu, sum tá roynt verður at meta um gjaldsjavnan. Sostatt er eisini galdandi í hesum hugsaða dømi, at um blokkveitingin, sum hon kann hugsast at verða 28 ár frameftir, verður kapitaliserað, statsskuldin mótroknað og restin sett í tey statslánsbrøv, sum statskassin seldi fyri at fáa pening til vega at gjalda Føroyum, broytist rakstrar-, anleggs- og útlánsúrslitið ikki stórvegis.

TALVA ERROR! UNKNOWN SWITCH ARGUMENT.. **METING UM LANDSKASSANS
INNTØKUR OG ÚTREIÐSLUR 1998**

<i>Mið kr</i>	Við blokk- stuðuli	Uttan blokk- stuðul	Munur
Inntøkuskattir	848	848	
Agjöld og tollur	962	962	
Rentuinntøkur	44	44	
Tjóðbankin	27	27	
Heildarveiting	894		-894
Inntøkur samanlagt	2.775	1.881	-894
Løgtingið	22	22	
Løgmansfyrising v.m.	43	43	
Figgjarmál v.m.	72	72	
Mentan og samskipti o.a.	174	174	
Fiskivinna	183	183	
Vinumál o.a.	59	59	
Útbúgving, gransking o.a.	397	397	
Almanna- og heilsumál o.a.	1.167	1.167	
Útreiðslur samanlagt	2.117	2.117	0
Úrslit	658	-236	-894
Anleggsútreiðslur	78	78	
Effektiv veðhald	10	10	
Rentuútreiðslur	475	95	-380
Útlán			
Rakstrar-, anleggs- og útlánsúrslit	95	-419	-514

Kelda: Føroya Landsstýri

Harvið kemur landskassin at verða óbeinleiðis lánveitari til statskassan av tí peningi sum staturin skal lata Føroyum. Í staðin fyri at rinda blokkstuðul kemur statskassin hereftir so at rinda landskassanum lámsgjöld við somu upphædd, frádrigin tey av skuldarmótrokningini spardu lámsgjöld.

**Fyrimunir og
vansar við
blokkinum**

Tá nevndir verða fyrimunir og vansar við blokkinum, kann verða spurt fyrimunir fyri hvønn ella vansar fyri hvønn.

Fyri Føroyar er tað beint fram ein fyrimunur at hava eina inntøku, sum merkist, samanbórið við aðrar inntøkur, og sum er við til at figgja ein livifót á tí støði, sum Føroyar hava í dag.

Sæð yvir longri tíð kann blokkurin ella einvegis ríkisveitingar verða ein bági fyri føroyska kappingarførið. Hesi viðurskipti eru lýst í 3. kapitli. Hin vegin kann inntøkan frá blokkinum figgja íløgur í infraskipan, so sum vegir og annað samskipti, ið stuðlar upp undir kappingarførið.

Fyri danir kann tað kennast sum eitt politiskt vandamál, at skula figgja ein føroyskan livifót, sum kann bera av tí danska. Hendir tað, at livifóturin í Føroyum ber av

livifótinum í Danmark, kemur danska stjórnin undir trýst frá donsku almannahugsanini um at skerja blokkinn, og samstundis finnast hon føroysku reaktiónina, verður talan um at skerja blokkinn.

Føroyar eru av somu orsök í tí støðu, um búskaparlig tiltøk føra við sær munandi vøkstur í Føroyum, og livifóturin verður størri enn hjá dønnum, at danir fara at taka stig til at skerja blokkinn. Hetta kann verða ein forðing hjá teimum, sum leggja føroyska búskaparpolitikkin til rættis fyri at fremja tilík tiltøk.

Hetta forkláar eisini, hví danir treyðugt vilja taka støðu til at kapitalisera blokkinn fyrr enn greitt er, um olja er í føroysku undirgrundini ella ikki.

Stóra skuldin til ríkiskassan hevur við sær stórar gjaldingar; enn bara sum rentur, men seinni skal eisini skuldin rindast aftur. Í 1996 er blokkurin 860 mió kr og veksur í lötuni samsvarandi donsku inflatióinini. Rentan er um 311 mió kr, og tá skuldin til statskassan verður upp á tað mesta í 1998 verður árliga rentugjaldingin, sum sagt, 380 mió kr. Avtala er enn ikki gjørd um afturrindan av skuldini. Í hesum liggur ein kredittrisiko, sum ríkiskassin hevur áttikið sær við lánsveitingini til landskassan.

Tó er møguligt, at bæði føroyingar og danir hava í huganum, at verður blokkurin avtikin, minkar tilelvingin í Føroya fólki til framhaldandi at vera í ríkisfelagsskapi við Danmark.

Av tí at gjaldingarnar, bruttostreymarnir, eru so stórir, er váðin fyri Danmarkar viðkomandi sostatt bæði á inntøku- og útreiðslusíðuni. Ein loysn verður tí, at minka um hesar bruttostreymar, og tað gerst t.d. við at kapitalisera blokkinn, sum í fyrsta lagi fer sum afturgjalding av skuldini.

4.3 Samandráttur

Fyrimunirnir fyri Føroyar við eini kapitalisering verður, at meiri sannlíkt verður, at røttu búskpartiltøkini verða framd. Tað verður neyðugt, og harvið fer búskapurin at laga seg til veruligu umstøðurnar. Harumframt minkar rentukostnaðurin, eins og skuld og afturrindan av skuld minkar.

Vansar eru tengdir at, at ein inntøka fellur burtur og at gjaldsjavni og rakstrarúrslit landskassans versna, eins væl og tí at búskapurin skal laga seg til nýggjan bygnað. Hesir vansar eru tó ikki tengdir at tí, at blokkurin verður kapitaliseraður, men at tí at veitingarnar verða skerðar.

Fyri Danmark kunnu fyrimunirnir samanfatast sum minking av váða og árligum útreiðslum. Tað at Danmark hevur lutfalsliga stór útlán til Føroya ger, at ein ávís kredittrisiko er. Hon fellur burtur, um útlánini fella burtur. Herumframt minkar tann politiska risikoin.

Kreditvirði landskassans verður kanska fyri stóran part ávirkað av ríkisveitingunum, men eisini tí at Føroyar eru partur av danska ríkinum. Váðin hjá Danmark fellur tí ikki heilt burtur saman við skerjing í ríkisstuðlinum, hóast hann minkar nógv.

**Fyrimunir og
vansar fyri
Føroyar**

**Fyrimunir og
vansar fyri
Danmark**

At árliga útreiðslan til heildarveiting til Føroyar fellur burtur við eini kapitalisering, ávirkar ikki figgjarstøðuna hjá danska ríkinum. Ríkiskassin skal taka lán til tað kapitaliseraða virðið, ið rindast skal Føroyum. Í staðin fyri fyri at rinda árliga heildarveiting til Føroya, rindar ríkiskassin lámsgjöld til lángevarar sínar.

Niðurstøður

Kapitalisering av blokkinum ger ikki Føroyar betri ella verri fyri. Talan verður bert um at minka tølini. Tað kann í ávísan mun sigast, at blokkurin longu er kapitaliseraður. Han varð forútdiskonteraður, tá Føroyar settu seg í skuld og peningurin nýttur til tað, ið lánini vórðu tikin til.

Afturgjaldning av verandi lánum gevur trengri gjaldføri í fyrstani og rúmari gjaldføri seinni. Hetta ger seg serliga galdandi um blokkurin verður minkaður stigvíst.

Tað er ivasamt, um danir í dag vilja kapitalisera blokkin, í øllum førum yvir eitt longri áramál. Kanska vilja teir biða við at taka støðu til spurningin um kapitalisering, til greiða er fingin á, um olja er í føroysku undirgrundini.

5. KAPITALSTREYMAR

5.1 Liberalisering av figgjarmarknaðum

Internationalisering av figgjarmarknaðum

Eftir fyrstu oljukreppuna í 1973 stungu stórar ójavnvágir seg upp í samhandlinum millum lond, m.a. tí at londini, sum fluttu út olju fingi stór yvirskot á gjaldsjavnanum, meðan lond, sum vóru bundin av innfluttari orku, fingi hall á gjaldsjavnanum. Lond við gjaldsjavnahalli høvdu brúk fyri figging, meðan lond við yvirskoti komu í ta støðu, at tey máttu royna at platera figgjarognir sínar (læna út, gera iløgur) í útlondum fyri so høga rentu (avkast) sum møguligt. Hesin tørnur - plaseringar- og figgingartørnur - elvdi til víðfevnda internationalisering av figgjarmarknaðunum. Í Danmark og Føroyum kom hetta til sjónar á tann hátt, at myndugleikar og fyrítøkur nógv betur enn áður kundu finna sær lánveitarar í útlondum, sum vóru sinnaðir at veita figging.

Eftir fyrstu oljukreppuna broyttu flestu lond í vesturheiminum lógir og reglur um, hvør kundi taka lán uttanlands og undir hvørjum treytum. Treytirnar hjá virkjum og privatpersónum í Danmark og Føroyum vórðu í hesum sambandi linkaðar í fleiri umførum í seinnu helvt av 70-unum og í 80-unum. Valutareglurnar, sum høvdu nágreinar ásetingar um hvat fólk og fyrítøkur kundu gera av iløgum og taka av lánnum uttanlands og í útlenskum gjaldoyra, vórðu linkaðar í fleiri umførum. Saman við øðrum broytingum vóru hesar liður í liberalisering av figgjarmarknaðunum.

Búskaparsøga

Fyri 200 árum síðan bygdi samhandil millum lond í stóran mun á sersømdir millum lond og valdsnýtslu millum hjálandaveldi og hjálond. Hinvegin var tann tíðin í mangar mátar ein byltgartíð. Teoriir um vinnuligt virkseimi og samhandil millum lond, sum verða brúktar í dag, fingi sítt upprunaliga skap um tað mundi.

Gongdin hesi 200 árin hefur verið, at samhandil hefur verið á alt meira frælsum grundarlag, har kappingarførleiki hefur fingið vaksandi týdning. Tó at afturstig hava verið, so hefur hetta verið gongdin í vesturheiminum. Tey seinastu árin hefur hetta eisini verið gongdin í menningarlandum og fyrrverandi socialistiskum londum.

Liberaliseringarnar av figgjarmarknaðum, sum eru framdar seinastu fjórðingsöldina, eru ikki stakar hendingar, men liður í tillagingum í einum alt meira samantvinnaðum heimsbúskapi.

Kapitalmobilitetur og tapsváði

Kapitalmobilitetur og tapsváði eru avgerandi fyribrigdi fyri kapitalstreymar millum lond eins væl og inni í einum landi. Kapitalmobiliteturin ella flytiførleikin fyri kapital kann verða ávirkaður av forðingum, sum myndugleikar seta upp og av, hvussu váðilig ein iløga verður mett at vera.

Við liberalisering linka myndugleikarnir forðingarnar fyri kapitalstreymum út úr landinum og/ella inn í landið. Hesar broytingar hava lætt um altjóða samhandilin, men tær hava eisini lætt um móguleikarnar hjá iløggjarum at finna tað slagið av trygd, sum hóskar til teirra. Tað ber eisini til at fáa eina iløguspjading, ið sum oftast minkar um tann samlaða tapsvandan.

At meta um tapsváðan er tað sama sum at meta um kreditvirðið hjá lántakara ella iløguevni. Mótsvarið til, at ileggjarar plasera figgjarognir í útlondum, er, at figging til innlendskt virksemi má útvegast í útlondum. Kreditvirði og figgingarkostnaður gerast tí ein meira týðandi faktorur fyri kappingarførið í landinum, so hvørt sum liberaliserað verður.

Kapitalstreymar millum Føroyar og útlond

Føroyski búskapurin hevur, sum ávíst í kapitli 2, stórt samskipti við útlond í samband við plaseringar og lántøku. Her er talan um viðskifti, sum fara fram á kapitalpostum á gjaldsjavnanum. Spurningurin um pengarenslið á kapitalpostum er eisini viðgjørdur í kapitli 3 í sambandi við týðningin, sum ríkisstuðulin hevur havt fyri hitt almenna føroyska kreditvirðið.

Liberaliseringar eru eisini framdar fyri kapitalstreymar millum Føroyar og útlond, men hava gingið heldur skjótari fyri inngangandi streymar enn útgangandi. Munurin stavar fyrst og fremst frá, at føroyskir myndugleikar hava verið heldur afturhaldandi at lata føroysk virki og húsarhald seta pengar uttanfyri Føroyar, meðan treytir fyri lántøku í útlondum eru linkaðar so hvørt, sum danir hava broytt sínar valutareglur.

Inngangandi kapitalstreymar

Førðingar fyri inngangandi kapitalstreymum til Føroya vórðu í stóran mun tiknar burtur í 80-unum. Í hesum sambandi gjørdi bæði danskir og føroyskir myndugleikar seg galdandi. Mest týðandi atgerðirnar vórðu broytingar í valutareglunum og møguleiki fyri at taka lán frá donskum kreditfeløgum.

Valutareglur

Danmark gjørdi árinum frá 1983 og til 1988 umfatandi broytingar/linkingar í valutareglunum. Hetta hevði við sær, at virkir og húsarhald fingi loyvi til at taka lán í útlondum uttan treytir um lántíð, og hvat lánið skuldu nýtast til. Støðan fyri 1983 var, at bert virkir kundu taka valutalán, sum skuldu nýtast til anleggsiløgur, og lántíðin skuldi í minsta lagi vera 5 ár. Nýggju donsku valutareglurnar vórðu - við ávísingum - settar í gildi í Føroyum.

Realkreditlán

Eftir heimastýrslógini er málsøkið “kreditfeløg” sermál. Løgtingið hevur ikki lóggivið á økinum, men virksemið hjá donskum kreditfeløgum hevur verið skipað við óskrivaðum avtalum millum landsstýrið og feløgini. Hesi feløg fingi rætt til at økja um virksemi sítt í Føroyum árinum eftir 1983, tó ikki til figging av sethúsum.

Útgangandi kapitalstreymar

Í samband við útgangandi kapitalstreymar hevur tað serliga verið føroyska tryggingarlóggávan og skattalógir um rentuinntøkur og -útreiðslur, sum hava virkað avmarkandi.

Tryggingarlógir

Føroysku tryggingarfeløgini, Tryggingarsambandið Føroyar og Føroya Lívstrygging, hava verið í monopolstøðu, tá ið talan hevur verið um nýtekning av tryggingum. Grundgevingarnar fyri at geva innlendskum tryggingarfeløgum hendan rætt hava verið, at tann uppsparing, sum stóðst av tryggingarvirkseminum, skuldi vera verandi í Føroyum. Tryggingarfeløgini hava vanliga livað upp til politisku ynskini á tann hátt, at peningur hevur verið bundin í útlán í Føroyum og á konti í føroyskum peningastovnum. Bert uml. 1% av aktivunum hjá tryggingunum vóru í 80-unum plaserað uttanfyri Føroyar. Við hesum skipanum á tryggingarøkinum vóru útgangandi kapitalrøslur

avmarkaðar í samband við tryggingargjöld hjá virkjum og húsarhaldum og sum plaseringar hjá tryggingarfeløgnum. Síðan kreppan byrjaði, hava tryggingarfeløgini tó broytt iløgumynstur soleiðis, at størri partur av ognunum verður plaseraður uttanlands til tess at spjaða váða.

Skattalógir

Skattalógir hava í stóran mun virkað sum forðing fyri plaseringum hjá føroyskum virkjum og húsarhaldum uttanfyri Føroyar av tí, at avkast frá útlenskum virðisbrøvum og innlánnum í peningastovnum uttanfyri Føroyar hevur verið nógv harðari skattað, enn frá plaseringum á innlánskoti í føroyskum peningastovnum.¹¹ Føroysku peningastovnarnir hava undir hesi skipan fingið týðandi kappingarfyrimun ella monopollíknandi støðu í samband við pengaplaseringar hjá privata sektorinum.

Lóggávan á skattliga økinum er seinnu árin tó broytt soleiðis, at avkast frá plaseringum uttanfyri Føroyar hjá virkjum verður skattað á sama hátt sum avkast frá føroyskum plaseringum. Privatpersónar gjalda tó enn nakað meiri skatt av rentum/avkasti frá útlenskum plaseringum enn í samband við avkast frá plaseringum í Føroyum.

Samantak

Forðingar fyri kapitalstreymum til og úr Føroyum eru seinastu ártíggjuni so við og við tiknar burtur. Forðingarnar vórðu tó ikki tiknar burtur við somu ferð fyri útgangandi streymar, sum fyri inngangandi.

5.2 Altjóðagerð og heimligi figgjarsektorurin

Treytir fyri kapitalstreymar

Munurin á treytum, serstakliga skattligum treytum, fyri inngangandi og útgangandi kapitalstreymar, hevur ført við sær, at nógvar búskapareindir hava havt rætt til¹² og áhuga fyri at føra kapital til Føroya, meðan bert fáar eindir í føroyska búskapinum hava havt áhuga fyri at føra kapital út úr Føroyum.

Fígging í útlondum, váði í Føroyum

Føroyingar hava gjørt brúk av altjóðagerðini av figgjarheiminum, sum byrjaði í fyrru helvt av 1970-árunum, við at útvega fígging til landið. Sum tað eisini er lýst í kapitli 3, læntu stovnar hjá landi og kommunum við trygdum frá landskassanum, meðan privatar fyrirkur læntu við eykatrygdum frá landskassanum og bankunum. Bankarnir góvu eisini donskum kreditfeløgum trygdir við at geva teimum eina betri og sær sjálvum eina verri veðstøðu í bygningum.

Fíggjarognir og samfelagsgjaldføri

Bæði húsarhald og privatar fyrirkur settu sínar figgjarognir inn í føroyskar peningastovnar, tí at tað gav figgjarligan fyrimun. Eisini landið og stovnar hjá landinum bygdu upp figgjarognir. Hitt almenna setti eisini sínar figgjarognir í peningastovnarnar, tó at tað ikki gav figgjarligan fyrimun.

Politiskt varð tað sostatt latið upp í hendurnar á peningastovnunum, at røkja tað samfelagsliga gjaldførið. Fram til miðskeiðis í 1980-árunum fingu peningastovnarnir størri vinning av at keypa donsk lánsbrøv enn av útlánum í Føroyum. Hetta hjálpti til at skapa javnvág millum kapitalstreymin inn í landið og út úr landinum. Seinni, tá tað útlenska rentustigið fall niður um tað føroyska, og peningastovnarnir vunnu meira fyri

¹¹Á lántøkusiðuni var ikki gjørdur líknandi munur millum rentur í samband við innlensk og útlensk lán.

¹²... og við landskassa- og bankaveðhaldi eisini kreditvirði til ...

útlán í Føroyum enn fyri figgjarløgur í Danmark, øktust útlánini eksplosívt. Peningastovnamir medvirkaðu hesa tíðina ikki til at skapa javnvág í samfelagsgjaldfórinum og búskapinum.

Seinnu helvt av áttatiárunum var ein hørð innanhýsis kapping á føroyska figgjarmarknaðinum, sum vann á viljanum til at stýra gjaldfórinum samfelagsliga. Í staðin fyri at byggja upp tiltaksgjaldfóri í útlondum, víðkaðu stovnamir um útlánini.

Samantak

Tað, at liberaliseringin varð brúkt til at fáa pengar til Føroya við lántøku, har landskassin og peningastovnamir góvu eykatrygd, gav eina miseydnada miðsavning av gjaldfórisrøktini í peningastovnunum, eins og miðsavnaðan tapsváða hjá peningastovnum og landsstýri, sum gjørdist effektivur í 1992 og 1993.

Broytt plaseringsmynstur

5.3 Kann figgjarskipanin gerast tryggari

Síðan búskapurin kollsigldi í 1992-93, er peningur í nógv størri mun enn frammanundan plaseraður í útlondum, serstakliga í Danmark. Fíggjarøgnin í útlondum varð økt við 2,5 mia kr frá 1992 til 1995, úr 3,5 mia kr upp í 5,9 mia kr. Av vøkstrinum eiga peningastovnamir 0,9 mia kr, hitt almenna 0,8 mia kr og privatir fyrirkur og húsarhald 0,8 mia kr.

Fleiri grundir kunnu vera fyri hesum broytingum, men lat okkum nevna nakrar. Gjaldfórið hjá landinum verður nú umsitið av landsbankanum, sum hevur flutt pening av landinum av gjaldfórisgrundum. Tryggingarfeløgini hava flutt pening av landinum fyri at økja um trygdina við spjading. Húsarhald og fyrirkur hava flutt pening av landinum, hóast harðari skatting, tvs. helst eisini fyri at økja um trygdina við spjading.

Verður hildið fast um tær higartil gjørdur liberaliseringarnar, kunnu vit vænta, at føroyingar eisini í framtíðini fara at hava partar av sínum figgjarøgnnum standandi í útlondum, eisini uttanum peningastovnamir.

Kostnaður av verandi nettoskuld

Við tí rentustigi, sum er, og mynstrinum á ogn og skuld kann metast, at føroyingar lata 1% til 2% meira í miðal í rentu fyri skuldina enn teir fáa fyri ognirnar. Hesin munurin svarar til eitt árligt rentutap uppá 100 til 200 mió kr á gjaldsjavnanum.

Føroyar eru í einari millumstöðu, av tí at samfelagið er í ferð við at stríða seg burtur úr kollsiglingini í 1992-93. Broytingar í samanseting av ogn og skuld kunnu tí væntast í øllum førum. Hesar broytingar kunnu kanska ávirka av fyriskipanum frá almennari og aðrari síðu.

Fígging av virkseimi og kredittvirði

Mótsvarandi teimum ognum, sum føroyingar eiga í útlondum, mugu aðrir útvega fígging til at reka tað búskaparliga virkseimið í Føroyum. Føroyingar noyðast tí at byggja upp og røkja sítt kredittvirði, bæði mótvegis føroyingum og útlendingum.

Tað kann tí vera vert at endurtaka partar av umrøðuni um kredittvirði, sum var í kapitli 3. Her verður serliga hugsað um munin, sum er á privatum og almennum kredittvirði. Av tí at ein privat fyrirkur kann fara á húsagang, byggir kredittvirði hennara fyrst og fremst á rentabilitetin í virkseminum og virði á hennara ognum, sum trygd. Hitt almenna kann

hinvegin ikki fara á húsagang og hefur rætt til at útvega sær inntøkur við at útskriva skattir. Gjaldsevnini og kreditvirðið hjá tí almenna, byggir tí á gjaldsevnini hjá øllum samfelagnum.

Hesi viðurskifti skulu virðast, annars verður figgingarkostnaðurin høgur eins og kappingarførið verður vánaligt.

Hitt almenna

Sum oftast hefur hitt almenna tað besta kreditvirði í einum landi, og kann tí fáa tær bestu figgingartreytirnar. Í tann mun tað almenna medvirkar til at útvega figging til tað búskaparliga virkseimið í landinum, eigur tað ikki at átaka sær nevnivert av tapsváða, og eigur at útvega sær góðar trygdir.

Peningastovnar

Peningastovnar eru privatar fyrítøkur, sum fyrisita figgjarnir hjá innsetarum. Við lóg verða sett serstøk krøv til teirra eginogn. Teir kunnu einans átaka sær tapsváða við tí partinum av eginognini, sum er omanfyri minstukrøvini, fyri at tryggja at innsetarin fær sínar pengar aftur.

Fyrítøkurnar

Hetta førir okkum til fyrítøkurnar, sum taka sær av tí vinnuliga virkseminum í samfelagnum. Skulu fyrítøkurnar fáa góðar ella rímuligar sømdir fyri figging av teirra virkseimi, noyðist eginognin hjá fyrítøkuni at vera so stór, at hon kann rúma tapsváðan, sum er knýttur at virkseminum. Váðin er sjálvandi ymiskur, eftir hvat virkseimið er.

Tann føroyski búskapurin er fyri mongum skiftum í umstøðunum. Tey viðurskiftini tala fyri, at eginognin eigur at vera í størri lagi heldur enn í minna lagi. Um eginognin er nóg stór, so kann fyrítøkan halda fram, sjálvst um hon kemur út fyri tapi. Um eginognin er ov lítlil, tá fyrítøkan fær tap, kann alt vera mist, tí lánveitarin ikki kann góðtaka tapsváðan við framhaldi.

Tað løgna er, at føroyska fiskivinnan traditionelt hefur havt líttla eginogn. Tað er lítið trúligt, at okkara høvuðsvinna fæst at verða ein sterk og kappingarfør vinna, uttan størri eginogn. Tí verður helst eisini brúk fyri, at okkara figgjarmarknaður verður førur fyri at bjóða fyrítøkum eigarakapital.

Helst verður tí brúk fyri onkrum slagi av partabrævamarknaði, har fyrítøkur við at skapa sær eitt trúvirði fáa móguleika fyri at útvega kapital. Á henda hátt verður móguligt at útvega bæði útlendskan og føroyskan kapital til fyrítøkur.

Samantak

Tann føroyska figgjarskipanin kann gerast sterkari, um virkini verða gjørd sterkari við størri eginogn, meðan landsstýri og peningastovnar duga at halda seg innan fyri mark, tá tey átaka sær tapsváða.

Figgjaramboð

5.4 Figgjaramboð og trygging av virðum í pengarensli

Ein av fylgjunum av, at figgjarmarknaðir alt meir eru vorðnir samanhangi altjóða marknaðir, er, at tað er vorðið lættari at meta um og samanbera váða í ymsum londum. Hetta og menningin av teldutøkni hefur gjørt tað móguligt at gera figgjaramboð, sum kunnu brúkast til at minka um váða av samhandli, m.a. fyri broytingum í gjaldoyrakursum.

Eitt ótal av figgjaramboðum finnast á marknaðinum. Tey hava tað til felags, at tey eru gjørd sum standardiseraðar avtalur millum partar um at býta um skyldur hjá hvørjum øðrum ella at átaka sær skyldur móti hvørjum øðrum. Hevur tú til dømis inntøku í einum gjaldoyra og útreiðslur í einum øðrum, ber til við sovorðnari standardavtalu at býta um við mótpart, soleiðis at tú fært gjaldsskyldu í sama gjaldoyra, sum tú hevur inntøkukrav í. Tá skyldur og krøv eru í sama gjaldoyra, kanst tú ikki fáa tap av kursbroytingum.

Samhandilsmyndi Føroyar eru eitt lítið land við ógvuliga stórum samhandli við útlond. Hóast krepputíðina, var útflutningurin av vørum og tænastrum í 1993 eini 52% av bruttutjódarúrtøkuni, meðan innflutningurin er um 39% av BTÚ. Hesi lutfalstølini eru nakað størri nú og hetta er serliga galdandi fyri innflutningin.

Av vøruútflutningi Føroya í 1993 fóru eftir virði 83% til ES-lond, og 17% til onnur lond. Av vøruinnflutninginum komu 61% úr ES-londum, meðan 39% komu úr øðrum londum.

Frá út- og innflutninginum koma peningastreymar, inn- og útgjaldingar. Men vit hava eisini ogn og skuld í útlondum, og haðani stava gjaldingar, ið eru heimtøka, rentur og avdráttir. Peningastreymurin er ikki einans í krónum, men í fleiri ymiskum gjaldoyrum.

Virðið á gjaldoyrunum í okkara viðskiftaøkjum hava verið nakað skiftandi gjøgnum árin, og kunnu eisini væntast at verða nakað umloypandi í framtíðini, hóast ein ávisur stabilitetur hevur verið eina tíð.

Við so stórum samhandli við útlond hava samhandilsmyndi og gjaldoyravirðini sostatt stóran týdning fyri úrslitið á gjaldsjavnanum, og somuleiðis fyri úrslitið og virkseimið í landsins vinnugreinum.

Váðauppgerðir Inntøkurnar hjá nógvum føroyskum fyrirkønum verða beinleiðis ávirkaðar, tá gjaldoyru broyta virði. Útreiðslurnar verða somuleiðis meira og minni ávirkaðar av gjaldoyrabroytingum. Eisini landskassans inntøkur og útreiðslur verða ávirkaðar av hesum viðurskiftum. Tað hevði tí verið ein stórir vinningur, um tað bar til at tryggja seg soleiðis, at inntøkurnar ikki minka, uttan so at útreiðslurnar eisini minka.

Tað ber til at halda skil á, hvør váðin er. Tann, sum hevur gjaldsstreymar til og frá útlondum, eigur at gera upp nettoppósitionina í hvørjum gjaldoyra sær við jøvnum millumbilum. Nettoppósitionin kann gerast upp í eini talvu, har skrásett verður m.a.: (1) saldo ávisan dag, t.d. ultimo seinasta mánað, (2) inn- og útgjöld síðan ultimo, (3) útfakturerað og keypt síðan ultimo, (4) broyting í ogn og skuld síðan ultimo, (5) ogn og skuld av figgjaramboðum (terminskeyp og søla), (6) væntað søla og keypt og aðrar pópsitionir verða uppgjørd, og (7) úrslitið er nettoppósitionin.

Við at gera upp nettoppósitionina fæst neyvt yvirlit yvir støðuna og váðan. Tess fleiri handlar ein fyrirkøna hevur við útlond í fremmandum gjaldoyrum, og tess størri upphæddirnar eru, tess neyðugari er at kenna støðuna dagliga.

Á marknaðinum eru hópin av figgjaramboðum sum kunnu nýtast at tryggja seg móti tapi.

Dømi

Fyri at lýsa hvønn týdning samansetingin av keypi og sølu, og av hesum peningastreymsar ella gjaldingar hava, kann sum einfalt dømi takast samhandilin í einum ávísium gjaldoyra, eitt ávíst tíðarskeið. Í hesum førinum verður brettska pundioð (GBP) nýtt sum dømi.

Ein útflutningsfyrítøka ger í desember sáttmála um at selja 500 tons um mánaðin í eitt ár av hýsu og toskaflaki, ella tilsamans 6.000 tons hetta tíðarskeiðið. Fyrsta levering er 15. januar og síðani 15. í hvørjum fylgjandi mánað.

Tá sáttmálin verður gjørdur, verður prísur avtalaður uppá GBP 3,00, ella 27 kr pr kg, tá $\text{kr/GBP} = 9,00$. Um kursurin heldur sær í avtalutíðini, er virðið av sáttmálanum $6.000.000 \text{ kg} \times 27 \text{ kr} = 162 \text{ mió. kr}$. Møguleikar eru at kurstryggja, soleiðis at sáttmálaprísurin verður tann sami, tá avroknað verður.

Hendir tað, at kursurin á GBP broytist í tíðarskeiðinum, og kursurin ikki er tryggjaður, fæst antin meira ella minni fyri søluna, alt eftir um GBP styrknar ella gerst veikari mótvegis krónuni. Fellur GBP mótvegis krónuni, verður peningur mistur. Fellur kursurin úr 9,00, tá avtalan varð gjørd, til 8,50 í miðal fyri alla søluna, verður kurstapið tilsamans: $(6.000.000 \text{ kg} \times \text{GBP } 3,00 \text{ pr. kg.} \times 9,00) - (6.000.000 \times \text{GBP } 3,00 \times 8,50) = 9 \text{ mió. kr}$.

Hevur fyrítøkan hinvegin skuld í GBP, so minkar rentugjaldingin eisini, tá fremmanda gjaldoyrað viknar og somuleiðis møguligar afturgjaldingar.

Tá fyrítøkan ger avtaluna, kann hon fáa yvirskot, um fortreytirnar halda. Fær fyrítøkan einki gjørt við útreiðslurnar ella hevur longu tryggjað seg móti kostnaðarvøkstri, kann tað verða vert at tryggja seg móti virðisminking á GBP, og á tann hátt tryggja seg móti halli av avtaluni. Fyrítøkan eigur at hugsa um útlit, og hvar hon er viðbrekin.

Stóra skuldin og aðrar gjaldingar

Hóast rættiliga stórir partur av samhandli Føroya við útlond er í fremmandum gjaldoyra, so er nógv tann størsti parturin av ogn og skuld Føroya í útlondum í krónum. Tó at tað ikki kann sigast nágreint, hvussu gjaldsjavnin verður ávirkaður, so er stórir vandi fyri, at inntøkurnar og útreiðslurnar á gjaldsjavnanum verða ávirkaðar ymiskt, tá gjaldoyru broytast í virði.

Tí er tað rætt at umhugsa, hvussu tað ber til at tryggja móti tapum. Fíggjaramboð kunnu brúkast til hetta, men verða ikki nógv brúkt.

Hóast alt samskiptið við útlond verður brúkt til at vísa á týdningin av gjaldoyrabroytingum, so ber ikki til at tryggja tær samfelagsligu gjaldingar undir einum. Hvør tann, sum hevur gjaldingar í gjaldoyrum, má taka støðu til váðan út frá sínari støðu.

Í einum felag við fleiri deildum, sum hvør sær hava peningastreymar í ymiskum gjaldoyrum, er tað tó lætt at samskipa peningastreymarnar, soleiðis at nettópositionin fyri alt virksemið verður miðsavnað. Hvørt gjaldoyra sær verður uppgjørt, so fyrítøkan fær eina nettostøðu í hvørjum gjaldoyra sær. Hetta gevur móguleika fyri einari samlaðari váðastýring fyri alla fyrítøkuna.

Samhandil og váði Sum nevnt er frammanfyri, hava føroyingar nógvan samhandil við Danmark. Innflutningsmegin kann ein av grundunum vera ynski um at sleppa undan gjaldoyrabroytingum.

Brúktu innflutningsfyrítøkur figgjaramboð til trygging móti kursbroytingum, høvdu tær lættari kunna broytt handilsmynstur til onnur lond.

UPPGERÐ AV, HVUSSU SAMHANDIL OG FLYTINGAR MILLUM FØROYAR OG DANMARK ÁVIRKAR VIRKSEMI Í BÁÐUM LONDUNUM

<i>1980 í mió kr</i>	Føroyskar útreiðslur til Danmark	Inntøkugerð í Danmark	Danskar útreiðslur til Føroyar	Inntøkugerð í Føroyum
Beinleiðis og óbeinleiðis inntøkugerð, ið stendst av framleiðsluøking/-minking:				
1. vegna vøruhandil	914	491	183	156
Herav: vøra við seljandi landi sum upprunalandi	614	419	183	156
vøra framleidd uttanfyri ríki, men keypt úr seljandi landinum	300	71	0	0
2. vegna tænastuhandil	374	205	203	34
Trygging	0	0	0	0
Ferðing og flutningur	245	136	150	26
Herav: ferðing	150	83	30	6
flutningur	95	53	120	20
Aðrar tænastrur	129	69	53	8
3. vegna flytingar	76	39	494	393
Lønir, vinningur, gávur o.t.	22	22	95	95
Rentur	54	17	28	8
Danski Staturin	0	0	352	273
Danski Tjóðbankin	0	0	19	17
4. vegna minking av almennari nýtslu í Danmark. Her er roknað við, at avleiðing av veitingum ríkiskassans til Føroya er tilsvarandi minni útreiðslur í Danmark		-267		
Beinleiðis og óbeinleiðis inntøkugerð, ið stendst av framleiðsluøking/-minking		468		583
Avleidd inntøkugerð vegna privata og almenna nýtslu		653		437
Herav: privat nýtsla		359		210
almenn nýtsla		293		227
Framleiðsluinntøkugerð og avleidd inntøkugerð tilsamans		1.120		1.021
Framleiðsluinntøkugerð og avleidd inntøkugerð greinað eftir hvaðani ávirkanin stavar:				
Ávirkan frá ríkisveitingum		-640		477
herav: beinleiðis inntøkugerð í alm. framleiðslu		-267		273
avleidd inntøka vegna privata nýtslu		-205		98
avleidd inntøka vegna almenna nýtslu		-168		106
Ávirkan, ið ikki stavar frá ríkisveitingum		1.761		544
herav: inntøkugerð í framleiðslu		735		311
avleidd inntøka vegna privata nýtslu		565		112
avleidd inntøka vegna almenna nýtslu		461		121

UPPGERÐ AV, HVUSSU SAMHANDIL OG FLYTINGAR MILLUM FØROYAR OG DANMARK ÁVIRKAR VIRKSEMI Í BÁÐUM LONDUNUM

<i>1988 í mió kr</i>	Føroyskar útreiðslur til Danmark	Inntøkugerð í Danmark	Danskar útreiðslur til Føroyar	Inntøkugerð í Føroyum
Beinleiðis og óbeinleiðis inntøkugerð, ið stendst av framleiðsluøking/-minking:				
1. vegna vøruhandil	1.706	974	435	371
Herav: vøra við seljandi landi sum upprunalandi	1.276	872	435	371
vøra framleidd uttanfyri ríki, men keypt úr seljandi landinum	430	102	0	0
2. vegna tænastuhandil	920	502	120	21
Trygging	0	0	0	0
Ferðing og flutningur	520	289	111	20
Herav: ferðing	350	194	38	8
flutningur	170	95	73	12
Aðrar tænastrur	400	214	9	1
3. vegna flytingar	1.000	659	1.188	829
Lønir, vinningur, gávur o.t.	500	500	95	95
Rentur	500	159	250	76
Danski Staturin	0	0	794	615
Danski Tjóðbankin	0	0	49	43
4. vegna minking av almennari nýtslu í Danmark. Her er roknað við, at avleiðing av veitingum ríkiskassans til Føroya er tilsvarandi minni útreiðslur í Danmark		-603		
Beinleiðis og óbeinleiðis inntøkugerð, ið stendst av framleiðsluøking/-minking		1.533		1.222
Avleidd inntøkugerð vegna privata og almenna nýtslu		1.833		1.051
Herav: privat nýtsla		1.032		492
almenn nýtsla		801		559
Framleiðsluinntøkugerð og avleidd inntøkugerð tilsamans		3.366		2.272
Framleiðsluinntøkugerð og avleidd inntøkugerð greinað eftir hvaðani ávirkanin stavar:				
Ávirkan frá ríkisveitingum		-1.324		1.145
herav: beinleiðis inntøkugerð í alm. framleiðslu		-603		615
avleidd inntøka vegna privata nýtslu		-406		248
avleidd inntøka vegna almenna nýtslu		-315		281
Ávirkan, ið ikki stavar frá ríkisveitingum		4.690		1.128
herav: inntøkugerð í framleiðslu		2.136		606
avleidd inntøka vegna privata nýtslu		1.438		244
avleidd inntøka vegna almenna nýtslu		1.116		277

UPPGERÐ AV, HVUSSU SAMHANDIL OG FLYTINGAR MILLUM FØROYAR OG DANMARK ÁVIRKAR VIRKSEMI Í BÁÐUM LONDUNUM

<i>1993 í mió kr</i>	Føroyskar útreiðslur til Danmark	Inntøkugerð í Danmark	Danskar útreiðslur til Føroyar	Inntøkugerð í Føroyum
Beinleiðis og óbeinleiðis inntøkugerð, ið stendst av framleiðsluøking/-minking:				
1. vegna vøruhandil	955	461	560	478
Herav: vøra við seljandi landi sum upprunalandi	525	359	560	478
vøra framleidd uttanfyri ríki, men keypt úr seljandi landinum	430	102	0	0
2. vegna tænastuhandil	450	244	200	35
Trygging	0	0	0	0
Ferðing og flutningur	150	83	150	27
Herav: ferðing	90	50	75	15
flutningur	60	33	75	13
Aðrar tænastrur	300	160	50	8
3. vegna flytingar	775	298	1.455	1.026
Lønir, vinningur, gávur o.t.	75	75	125	125
Rentur	700	223	285	86
Danski Staturin	0	0	1.002	776
Danski Tjóðbankin	0	0	43	38
4. vegna minking av almennari nýtslu í Danmark. Her er roknað við, at avleiðing av veitingum ríkiskassans til Føroya er tilsvarandi minni útreiðslur í Danmark		-761		
Beinleiðis og óbeinleiðis inntøkugerð, ið stendst av framleiðsluøking/-minking		242		1.539
Avleidd inntøkugerð vegna privata og almenna nýtslu		377		1.154
Herav: privat nýtsla		186		555
almenn nýtsla		152		598
Framleiðsluinntøkugerð og avleidd inntøkugerð tilsamans		579		2.692
Framleiðsluinntøkugerð og avleidd inntøkugerð greinað eftir hvaðani ávirkanin stavar:				
Ávirkan frá ríkisveitingum		-1.823		1.359
herav: beinleiðis inntøkugerð í alm. framleiðslu		-761		776
avleidd inntøka vegna privata nýtslu		-585		280
avleidd inntøka vegna almenna nýtslu		-477		302
Ávirkan, ið ikki stavar frá ríkisveitingum		2.402		1.334
herav: inntøkugerð í framleiðslu		1.003		762
avleidd inntøka vegna privata nýtslu		770		275
avleidd inntøka vegna almenna nýtslu		629		296